

СОБАЧЕ СЕРЦЕ

**МИХАЙЛО
БУЛГАКОВ**

Михайло Булгаков

Собаке серце

З російської переклала Світлана Андрющенко

Київ
BOOKSHEP
2019

УДК 821.111(477)'06-31

Б90

Михайло Булгаков

Б90 Собаче серце / Михайло Булгаков; пер. з рос. С. Андрющенко. — Київ: Форс Україна, 2019. — 144 с., іл.

ISBN 978-617-7559-80-0

Це історія пса, якого завдяки експерименту перетворили на людину. Проте наслідки такого перетворення трагічні.

У повісті «Собаче серце» до найдрібніших деталей відтворено картину сучасного письменнику життя, утім вона в жодному разі не стає документальним портретом епохи, натомість перед нами постає гротескний образ тогочасної дійсності.

Повість є довершеним взірцем сатиричної фантастики. Михайло Булгаков написав її 1925 року, але через цензуру вона була заборонена до друку і так і не побачила світ за життя письменника. Уперше повість вийшла 1968 року в Лондоні, а в СРСР — аж 1987. І лише за 30 років опісля першої публікації на пострадянському просторі з'явився переклад українською мовою.

УДК 821.111(477)'06-31

ISBN 978-617-7559-80-0

© Андрющенко С., переклад, 2017
© Ясінська Ю., ілюстрації, 2017
© ТОВ «Форс Україна», виключна ліцензія на видання, оригінал-макет, 2018

Зміст

Розділ 1.....	5
Розділ 2.....	16
Розділ 3.....	37
Розділ 4.....	58
Розділ 5.....	64
Розділ 6.....	77
Розділ 7.....	99
Розділ 8.....	109
Розділ 9.....	123
Епілог.....	137

Розділ 1

У-у-у-у-у — гаву-ву-у-у! Згляньтеся на мене, гину я. У підворітті завірюха реве мені відхідну, і я з нею вию. Пропаций я, пропаций. Негідник у брудному ковпаку — куховар їдальні нормального харчування службовців Центральної Ради Народного Господарства — линув окропом і обшпарив мені лівий бік. От падлюка, а ще пролетар. Господи, Боже мій, як же болить! Аж до самісіньких кісток пропік окропом. І тепер вию я, вию, та виттям хіба зарадиш.

Чим я йому завадив? Невже я обжеру Раду Народного Господарства, коли в смітнику покопирсаюся? Тварюка жадібна! Ви тільки гляньте на його пику: він же ж упоперек сам за себе ширший. Злодюга з мідною пикою. Ох, людоньки, люди. Ще опівдні ковпак почастував мене окропом, а тепер уже смеркло. Десь година четверта по обіді, бо уже цибулею пахне від пожежної пречістенської команди. Пожежні, знаєте, вечеряють кашею. Та це — найгірше, як гриби. Знайомі пси з Пречістенкі, втім, розповідали, нібито на Неглінном у ресторані «Бар» жеруть чергову страву — гриби, соус пікан за 3 рублі 75 копійок порція. Це як кому до вподоби — все одно, що калошу гризти... У-у-у-у-у...

Нестерпно болить бік, і моє найближче майбутнє мені цілком очевидне: завтра з'являться виразки і чим, скажіть на ласку, мені їх лікувати? Улітку можна зганяти у Сокольники, там є осо-

блива, дуже хороша трава, а крім того нажерешся задурно ковбасних обрізків, масного паперу добродії накидають, налижешся. І коли б не grimза якась, що співає при місяці на галявині — «Мила Аїда» — так, аж серце скніє, все було б чудово. А нині куди податися? Хіба не били вас чоботом? Били. Цеглою по ребрах отримували? Насьорбався предосить. Усього спробував і з долею своєю мирюся, а якщо й плачу зараз, то лише від фізичного болю і холоду, бо дух мій ще не згас... Собачий дух живучий.

Та ось тіло моє поламане і побите, паплюжили його люди вдосталь. Прикро, що, як ушкварив він окропом — під шерсть пропік, тож мій лівий бік тепер геть незахищений. І я можу швидко підхопити запалення легенів, а якщо це станеться, я, шановні, з голоду здохну. Із запаленням легенів маєш лежати під сходами при парадному ході, а хто ж замість мене, лежачого нічнийого пса, бігатиме смітниками, вишукуючи харчу? Прихопить легеню, поповзу я на животі, охляну, і будь-який спец приб'є мене костуром до смерті. А двірники з бляхами вхоплять мене за ноги та й викинуть на воза...

З усіх пролетарів двірники — наймерзенніша мерзота. Людське лушпиння — найнижча категорія. А ось куховари бувають різні. Взяти хоча б покійного Власа із Пречістенкі. Скільком він життя порятував. Бо під час хвороби найголовніше — перехопити шмат. Старі пси казали: бувало, махне Влас кістку, а на ній — кавалок м'яса. Царство йому небесне за те, що був справжня особистість, панський куховар графів Толстих, а не з Ради нормального харчування. І що вони там вичворяють у

тому нормальному харчуванні — собачий розум не добре. Вони ж, падлюки, варять щі зі смердючої солонини, а ті, бідаки, ні про що й не здогадуються. Біжать, сьорбають, хлебчуть.

Бува, якась друкарочка отримує за IX розрядом чотири з половиною червінці, ну, правда, коханець їй фільдеперсові панчішки подарує. Та скільки за цей фільдеперс їй знущань треба стерпіти. Адже він її не якимось природним способом, а піддає французькій любові. С... ці французи, кажучи поміж нами. Хоч і жеруть багато, й усе з червоним вином. Ох... Приблизить друкарочка, адже за 4,5 червінці в «Бар» не підеш. Їй і на кінематограф не вистачає, а кінематограф для жінки — єдина розрада в житті. Тремтить, морщиться, а жує... Лишень подумати: 40 копійок за дві страви, а вони обидві ці страви і п'ятиалтинної не варті, бо решту 25 копійок завгосп украв. А їй хіба такого обіду треба? У неї з правою легенею не гаразд, і жіноча хвороба на французькому ґрунті, на службі з неї вирахували, тухлятиною в їдальні нагодували, ось вона, ось вона... Біжить у підвороття в панчішках від коханця. Ноги холодні, у живіт дме, тому що шерсть на ній, як на мені, а штани вона носить холодні, одна мереживна видимість. Дрантя для коханця. Спробуй-но вона одягнути фланелеві, він і закричить: ну, яка ж ти невишукана! Набридла мені моя Матрьона, намучився я з фланелевими штанами, настала нині моя часинка. Тепер я — голова, і скільки б не накрав — все на жіноче тіло, на ракові шийки, на Абрау-Дюрсо. Тому що наголодувався я замолоду вдосталь, годі з мене, а загробного життя не існує.

Шкода мені її, шкода! Та самого себе мені шкода ще більше. Не через егоїзм це кажу, авжеж ні, а тому що ми дійсно не в однакових умовах. Їй-то хоч удома тепло, ну а мені, а мені... Куди податися? У-у-у-у-у!..

— Цюнь, цюнь, цюнь! Шарику, га, Шарику... Чого ти скавучиш, бідолахо? Хто тебе образив? Ух...

Відьма суха заметіль загриміла ворітьми і мітлюю зацідила панночці по вуху. Спідничку підбила до колін, оголила кремові панчішки і вузьку смужку погано випраної мереживної білизни, задушила слова і замела пса.

Господи... Яка погода... Ух... І живіт болить. Це солонина! І коли ж це все скінчиться?

Нахиливши голову, кинулася панночка в атаку, прорвалася у ворота, і як завертіло, закрутило її на вулиці, обсипало, потім захурделило сніговим вихром, і вона пропала.

А пес залишився в підворітті. Страждаючи від знівеченого боку, притулився до холодної стіни, зітхнув і твердо вирішив, що більше звідси нікуди не піде, тут у підворітті і здохне. Відчай скопив його. На душі йому було так боляче і гірко, так самотньо і страшно, що дрібні собачі сльози, як пухирці, вилазили з очей і одразу ж замерзали. Зіпсутий бік стирчав скуйовдженими промерзлими жмутами, а між ними проступали червоні зловісні плями опіків. До чого безглузді, тупі, жорстокі куховари. «Шарик» вона назвала його... Який він до біса «Шарик»? Шарик — це значить круглий, гладкий, вгодований, дурний, вівсянку жере, син знатних батьків, а він — кошлатий, довготелесий

і обшарпаний, швендя сухорлява, пес безхатній. Утім дяка на добрім слові.

У яскраво освітленому магазині на іншому боці вулиці грюкнули двері, і з них вигулькнув громадянин. Саме громадянин, а не товариш, і навіть — найточніше — пан. Ближче — чіткіше — пан. А ви гадаєте, я дивлюсь за пальто? Дурниці. Пальто тепер багато-хто із пролетарів носить. Щоправда, коміри не такі, про це не варто й говорити, та все ж іздалеку можна сплутати. А ось по очах — тут вже ані зблизька, ані здалеку не сплутаєш. О, очі — вагома річ. Ніби барометр. Усе видно — у кого велика суша в душі, хто ні за що ні про що може тицьнути носом черевика під ребра, а хто і сам кожного боїться. Саме цього холоуя і приємно буває куснути за щиколотку. Боїшся — маєш. Раз боїшся — значить отримуй... Р-р-р... Гав-гав...

У круговерті хуртовини пан упевнено перетнув вулицю і рушив до підворіття. Так, так, у цього все видно. Цей тухлої солонини не їстиме, а якщо йому десь її й подадуть, влаштує такий шкандаль, до газети напише: мене, Пилипа Пилиповича, обгодували.

Ось він усе ближче і ближче. Цей їсть добряче і не краде, цей не стане штурхати ногою, але і сам нікого не боїться, а не боїться тому, що завжди ситий. Він розумової праці пан, із французькою гострою борідкою і сивими густими вусами, як у французьких лицарів, але хуртовиною летить від нього кепський запах — лікарнею віддає. І сигарою.

Якого ж біса, скажіть, занесло його до кооперативу Центрогоспу? Ось він уже поряд... Чого чекає?

У-у-у-у... Що він міг придбати в паскудному магазинчику, невже йому мало мисливського ряду? Що воно? Ков-ба-са?! Ох, пане, коли б ви бачили, з чого цю ковбасу роблять, ви і близько не підійшли б до магазину. Віддайте її мені.

Пес зібрався з останніми силами й відчайдушно поповз від підвороття до тротуару. Завірюха заляскала з рушниць над головою, здійняла величезні букви полотняного плаката «Чи можливе омолодження?».

Звісно, можливе. Запах омолодив мене, підняв із черева, пекучими хвилями стис дві доби порожній шлунок, запах, який перемиг лікарню, райський запах рубаної кобили з часником і перцем. Відчуваю, знаю — у правій кишені шуби в нього ковбаса. Він наді мною. О, мій владарю! Глянь на мене. Я вмираю. Рабська наша душа, підла доля!

Пес поповз, мов полоз, на череві, обливаючись сльозами. Зверніть увагу на роботу куховарову. Але ж ви нізащо не дасте. Ох, знаю я дуже добре багатіїв! А по суті — навіщо вона вам? Навіщо вам гнила шкапа? Ніде такої отрути не отримаєте, окрім як у Моссільпромі. А ви сьогодні снідали, ви — величина світового значення — завдяки чоловічим статевим залозам. У-у-у-у... Що ж це діється у світі білому? Видать, помирати ще рано, а відчай — і справді гріх. Руки йому лизати, більше нічого не зостається.

Дивакуватий пан нахилився до пса, блимнув золотими обідками очей і витягнув із правої кишені білий довгастий згорток. Не знімаючи коричневих рукавичок, розгорнув папір, який негайно почала шарпати хурделиця, і відламав кусник ковбаси,

званої «Особлива краківська». І цей кусник — псу.
О, щедра душа! У-у-у!

— Цюнь, цюнь, — поманив пан і додав суворим голосом: — Бери! Шарику, Шарику!

Знову Шарик. Охрестили. Та називайте вже як хочете. За такий ваш учинок винятковий.

Пес умить обірвав шкірку, з хлипанням вгризся в краківську й за дві секунди її зжер. При цьому похлинувся ковбасою і снігом до сліз, бо від жадібності ледь не заковтнув мотузочку. Ще, ще лижу вам руку. Цілую штани, мій благодійнику!

— Досить наразі... — пан говорив так уривчасто, ніби командував. Він нахилився до Шарика, допитливо глянув йому в очі й несподівано провів рукою в рукавичці інтимно і лагідно по Шариковому животі. — А-га, самець, — багатозначно мовив він, — нашійника нема, от і чудово, саме ти мені і потрібен. Ходи за мною. — Він поманив пальцями. — Цюнь-цюнь!

За вами йти? Та хоч на край світу. Штурхайте мене вашими фетровими черевиками — я й слова не скажу.

По всій Пречістенке сяяли ліхтарі. Бік болів нестерпно, але Шарик часом забував про нього, захоплений однією думкою — як не загубити б у штовханині чудесного марева в шубі і бодай якимось виказати йому любов і відданість. І разів із сім він її виказав дорогою від Пречістенки до Обухова провулка. Чмокнув у черевик біля Мьортвого провулка, розчищаючи дорогу, диким виттям так налякав якусь даму, що вона сіла на тумбу, разів зо два підвів, щоб ще жаліснішим здаватися.

Якась наволоч, сибірський покруч кіт-приблуда вигулькнув з-під зливної труби, бо,

попри хуртовину, унюхав краківську. Шарику в очах смеркло від думки, що багатий дивак, який підбирає пораних псів у підворітті, цілком можливо і цього хапугу прихопить із собою, і доведеться ділитися моссільпромівським виробом. Тому на kota він так клацнув зубами, що той, зашипівши, мов шкварка, заскочив по трубі на другий поверх. — Ф-р-р-р... га... у! Геть! Не настачиш Моссільпрому на всіляких обшарпанців, що валандають Пречістенкою.

Пан оцінив відданість і біля самої пожежної команди, під вікном, з якого чулося приємне бурчання валторни, нагородив пса другим кавалком, трохи меншим, золотників на п'ять.

Ото дивак. Підманює мене. Не турбуйтеся! Я і сам нікуди не піду. За вами я подамся куди завгодно.

— Цюнь-цюнь-цюнь! Сюди!

В Обухов? А дозвольте! Дуже добре відомий нам цей провулок.

— Цюнь-цюнь!

Сюди? Із задовол... Е, ні, даруйте. Ні. Тут швейцар. А вже гіршого нічого в світі немає. Набагато небезпечніше за двірника. Абсолютно ненависна порода. Гидотніше за котів. Шкуродер у позументі.

— Та не бійся ти, йди.

— Доброго здоров'я, Пилипе Пилиповичу.

— Добридень, Федоре.

Оце так особистість! Господи, кого ж ти подарувала мені, доле моя псяча! Що ж це за людина така, яка може псів із вулиці повз швейцарів проводити до будинку житлового товариства? Подивіться, цей негідник — ні звуку, ні руху! Щоправда, спохмур-

нів на очах, та загалом, він байдужий під околишем із золотими галунами. Наче так і годиться. Поважає, панове, до чого ж поважає! Ну-с, а я з ним і за ним. Що, вхопив? Маєш! От би куснути за пролетарську мозолисту ногу. За всі знуцання вашого брата. Щіткою скільки разів морду мені спотворював, га?

— Йди, йди.

Розуміємо, розуміємо, не варто турбуватися. Куди ви, туди і ми. Ви лише шлях покажіть, а я вже не полишу, незважаючи на мій жалюгідний бік.

Зі сходів униз:

— Листів мені, Федоре, не було?

Знизу на сходи шанобливо:

— Ні, Пилипе Пилиповичу (інтимно впівголоса навздогін), — а в третю квартиру жилтоваришів поселили.

Поважний псів благодійник різко обернувся на сходинці й, перекинувшись через перила, з жахом запитав:

— Ну-у?

Його очі округлилися і вуса здибалися.

Швейцар знизу задер голову, приклав долоню до губ і підтвердив:

— Саме так, цілих чотири штуки.

— Боже мій! Уявляю, що тепер буде в квартирі.

Ну, і що ж вони?

— Та нічого-с.

— А Федір Павлович?

— За ширмами поїхали і за цеглою. Перегородки будуть ставити.

— Біс його знає, що воно!

— У всі квартири, Пилипе Пилиповичу, будуть заселяти, окрім вашої. Щойно збори були, обрали нове товариство, а попередників — у шию.

— Що діється. Гай-гай... Цюнь-цюнь.

Іду-с, встигаю. Бік, прошу зважати, нагадує про себе. Дозвольте лизнути черевичок.

Галун швейцара зник унизу. На мармуровому майданчику повіяло теплом від труб, ще раз повернули і ось — бельетаж.

Розділ 2

Уміти читати геть ні до чого, бо м'ясо і без цього пахне за версту. А втім, якщо ви мешкаєте в Москві й маєте в голові бодай якісь мізки, хоч-не-хоч ви навчитеся грамоті, та ще й без жодних курсів. Із сотрока тисяч московських псів хіба-що якийсь повний ідіот не зможе скласти з літер слово «ковбаса».

Навчання Шарика почалося з кольорів. Щойно йому виповнилося чотири місяці, по всій Москві порозвішували зелено-голубі вивіски з написом МСПО — м'ясна торгівля. Повторюємо, що все це геть ні до чого, бо м'ясо і так чутно. Та одного разу плутанина все ж сталася: орієнтуючись на голубуватий ядучий колір, Шарик, нюх якого забив бензиновим димом мотор, замість м'ясної лавки ускочив у магазин електричного приладдя братів Голубізнер на вулиці М'ясницькій. Там у братів пес скуштував ізольованого дроту, а він гірше візничого батога. Ось цей прикметний момент і став початком Шарикової освіти. Уже на тротуарі Шарик одразу почав метикувати, що «голубий» не завжди означає «м'ясний», і, затиснувши від пекучого болю хвіст між задніми лапами й виючи, пригадав, що на всіх м'ясних першою ліворуч стоїть рудувата розкаряка, схожа на санки.

Далі пішло ще успішніше. «А» він вивчив у «ГОЛОВРИБА» на розі Мохової, а потім і «Б» — підбігати йому було зручніше з хвоста слова «РИБА», бо при початку слова стояв міліціонер.

Кахельні квадратики, якими в Москві облицьовано кутові місця, завжди неодмінно означали «С-и-р». Чорний кран від самовара на початку слова, означав колишнього господаря Чичкіна, гори голландського червоного, тварюк-прикажчиків, які ненавиділи псів, тирсу на підлозі й бридкий смердючий бакштейн*.

Якщо грали на гармошці, що було не набагато ліпше «Милої Аїди», і пахло сосисками, перші літери на білих плакатах дуже вдало склалися в слово «непристо...», що означало «непристойності не казати і чайові не лишати». Тут часом вихором спалахували люті бійки, людей лупили кулаком по пиці, щоправда рідко, чого не скажеш про псів, яким перепадало регулярно — серветками чи чобітьми.

Якщо у вікнах бовваніли несвіжі свинячі окости і лежали мандарити... — гаву-гау... га... га-строномія. Якщо темні пляшки з темною й паскудною рідиною... Ве-и-ви-на-а-вина... Колишні брати Єлісєє-ви...

Невідомий пан, який притяг пса до дверей своєї розкішної квартири, що була розташована в бельєтажі, подзвонив, а пес умить підняв очі на велику, чорну з золотавими літерами табличку, що висіла збоку від широких, засклених хвилясто-рожевим склом дверей. Три перші літери він склав одразу: «Пе-ер-о — Про». Та потім йшла пузата двобока фіговина, яка не знати що позначала. «Невже пролетар? — здивувався Шарик... — Цього не може бути». Він задер ніс, ще раз обнюхав шубу і впев-

* Сорт голландського сиру.

нився: «Ні, тут пролетарієм не пахне. Учене слово якесь — хтозна, що воно означає».

За рожевим склом несподівано спалахнуло радісне світло, яке ще більше відтінило чорну табличку. Двері зовсім безшумно розчачхнулись, і молода красива жінка в білому фартушку й мереживній наколці постала перед псом і його паном. На першого з них війнуло божественним теплом, і спідниця жінки запахла, як конвалія.

«Оце так! Оце я розумію», — подумав пес.

— Прошу, пане Шарик, — насмішкувато запросив пан, і Шарик благоговійно увійшов, метляючи хвостом.

Багатий передпокій захаращували безліч предметів. Одразу ж запам'яталося дзеркало до самісінької підлоги, яке відображало другого обідраного і пошарпаного Шарика, страшні оленячі роги, незліченні шуби і калоші, а під стелею — опаловий тюльпан з електрикою.

— Де ж ви такого надибали, Пилипе Пилиповичу? — посміхаючись, запитувала жінка і допомагала знімати важку шубу з чорно-бурої лисиці з синюватим полиском. — Ох батечки! До чого ж шолудивий!

— Дурниці кажеш. Де шолудивий? — строго й уривчасто запитував пан.

Під шубою він був одягнений у чорний костюм з англійського сукна, а на животі в нього радісно і тям'яно виблискував золотий ланцюжок.

— Стривай-но, не крутись, цюнь-цюнь... та не крутись, дурнику. Хм!.. Це не короста... та стій ти, дідько... Хм!.. А-а. Це опік. Який же негідник тебе обшпарив? Га? Та стій ти сумирно!..

«Кухар-катюга, кухар!» — жалібним поглядом мовив пес і ледь заскавучав.

— Зіно, — скомандував пан, — негайно його в оглядову і мені халат.

Жінка посвистіла, поклацала пальцями, і пес нерішуче поплентався за нею. Вони вдвох потрапили у вузький, тьмяно освітлений коридор, минули одні лаковані двері, прийшли в кінець, а потім повернули ліворуч і опинилися в темній комірчині, яка одразу не сподобалася псу своїм зловісним запахом. Темрява клацнула і перетворилася на сліпуче білий день, до того ж миготіло, сяяло і виблискувало зусібіч.

«Е, ні, — подумки застогнав пес, — вибачте, не дамся! До дідька їх з їхньою ковбасою! Ох, це мене до псячої лікарні заманили. Зараз змусять жерти касторку й увесь бік покрають ножиками, а до нього й без цього торкнутися не можна.

— Ой, ні, куди?! — закричала та, яку називали Зіною.

Пес вивернувся, спружинив і раптом із такою силою лупонув здоровим боком у двері, що аж хруснуло по всій квартирі. Потім стрімголов відлетів назад, закрутився-завертівся клубком на місці, перекинув на підлогу біле відро, з якого розлетілися грудки вати. Поки крутився, довкола нього мелькали стіни, заставлені шафами з блискучими інструментами, і стрибали то білий фартух, то сердите жіноче обличчя.

— Ти куди, чортяко кудлатий?! — вигукувала в розпачі Зіна. — От окаянный!

«Де в них тут чорні сходи?..» — гарячково міркував пес. Він розігнався і клубком гепнувся навмання

в скло, сподіваючись втрапити у другі двері. Хмара скляних друзок з гуркотом і дзенькотом посипалася, [і з шафи] вистрибнула пузата банка з рудою бридотою, що вмить залила всю підлогу, і почало смердіти. Зненацька розчахнулися справжні двері.

— Стій, т-тварюко, — репетував пан, стрибаючи в халаті, одягненому на один рукав, і хапаючи пса за ноги. — Зіно, тримай за барки цього паскудника!

— Ова!.. Батечко, оце так пес!

Двері розчахнулися навстіж, й увірвалася ще одна особа чоловічої статі в халаті. Давлячи розтрощене скло, вона кинулася не до пса, а до шафи, відкрила її і наповнила всю кімнату нудотно-солонким ароматом. Потім ця особа всім тілом навалилася зверху на пса, причому пес із задоволенням кусонув її вище шнурків на черевиках. Особа зойкнула, але не розгубилася. Нудотна рідина перехопила псові подих, у голові в нього запаморочилося, ноги підкосилися, і він поплив кудись криво вбік. «Дякую, це кінець, — мрійливо думав він, падаючи прямо на гострі скалки. — Прощавай, Москва! Не бачити мені більше Чичкіна, і пролетарів, і краківської ковбаси. Іду в рай за псяче довготерпіння. Братики-шкуродери, за що ж ви мене?»

І він остаточно завалився на бік і сконав.

* * *

Коли Шарик воскрес, у нього трохи паморочилась голова й нудило в животі, а зате бік солодко мовчав, ніби його й не було. Пес млосно розплющив праве око і краєм ока побачив, що туго забинтований упоперек боків і живота. «Все ж обробили, сучі

діти, — сумно подумав він, — але ж і спритно, треба віддати їм належне».

— «Від Севільї до Гренади... у тихім сутінку ночей», — заспівав над ним нечіткий фальшивий голос.

Пес здивувався, розплющив повністю обидва ока і за два кроки побачив на білому табуреті чоловічу ногу. Штанина і кальсони на ній були підкочені, й гола жовта гомілка замащена засохлою кров'ю і йодом.

«Святі угодники! — подумав пес. — Це, значить, його я кусонув. Моя робота. Отже, шмагатимуть!»

— «Л-лунають серенади, лунає стук мечів!» Ти навіщо, волоцюго, лікаря вкусив? Га? Навіщо скло розтрощив? Га?

— У-у-у, — заскавучав жалібно пес.

— Ну, гаразд, отямився і лежи, бовдуре.

— І як це вам, Пилипе Пилиповичу, вдалося заманити такого нервового пса? — запитав приємний чоловічий голос. Запахло тютюном, і в шафі задзенькали склянки.

— Ласкою-с. Єдиний спосіб, який можливий у спілкуванні з живою істотою. Терором нічого не досягнеш із твариною, на якому б шаблі еволюції вона не перебувала. Це я твердив, тверджу і твердитиму. Вони даремно думають, що терор їм допоможе. Ні, ні, не допоможе, хоч який би він був: білий, червоний чи навіть коричневий! Терор повністю паралізує нервову систему. Зіно! Я купив цьому пройдисвіту краківської ковбаси на один рубль со-

* Рядок із романсу П. І. Чайковського «Серенада Дон Жуана», вірші до якого взято з поеми О. К. Толстого «Дон Жуан».

рок копійок. Спробуйте його погодувати, щойно в нього минеться нудота.

Захрустіли під віником скалки, і жіночий голос кокетливо зауважив:

— Краківської! Господи, та йому треба було обрізків купити на два гривеники в м'ясній. Краківську ковбасу ліпше я сама з'їм.

— Лишень спробуй. Я тобі з'їм! Це отрута для людського шлунка. Доросла дівчина, а тягнеш до рота усіляку гидоту, мов дитина. Не смій! Попереджаю: ані я, ані лікар Борменталь не будемо опікуватися тобою, коли тебе живіт схопить... «Всіх, хто скаже, що є інша, рівна у красі тобі...»

М'які дрібні дзвіночки сипалися в цей час по всій квартирі, а віддаля, з передпокою, раз у раз долинали голоси. Задзеленчав телефон. І Зіна зникла.

Пилип Пилипович кинув недопалок цигарки у відро, застібнув халат, перед люстерком на стіні розправив густі вуса і покликав пса:

— Цюнь, цюнь. Ну, добре-добре. Ходімо приймати.

Пес звівся на слабкі ноги, захилявся і затремтів, але швидко оговтався і потрюхикав за тріпотливою полою халата Пилипа Пилиповича. Пес знову перетнув вузький коридор, але тепер побачив, що він яскраво освітлений зверху розеткою. Коли відчинилися лаковані двері, він увійшов із Пилипом Пилиповичем до кабінету, що приголомшив пса своєю оздобою. Насамперед він увесь палахкотів світлом: горіло під ліпною стелею, горіло на столі, горіло на стіні, у склі шаф. Світло заливало цілу безодню предметів, з-поміж яких найцікавішим виявилася величезна сова, що сиділа на стіні на суку.

— Лягай, — наказав Пилип Пилипович. Різьблені двері напроти відчинилися, увійшов той, кусонутий, який тепер, за яскравого освітлення, виявився дуже гарним, молодим, із гострою борідкою, подав аркуш і мовив:

— Колишній..

Негайно безшумно зник, а Пилип Пилипович, розкинувши поли халата, сів за величезний письмовий стіл і одразу ж зробився надзвичайно поважним і сановитим.

«Ні, це не лікарня, в якесь інше місце я потрапив, — збентежено міркував пес і приліг на килимовий візерунок поряд із важким шкіряним диваном, — а сову цю ми роз'яснимо...»

Двері м'яко відчинилися, і увійшов один, який так вразив пса, що він аж цявкнув, хоч і дуже боязко...

— Цить! Ова! Та вас, голубчику, і не впізнати.

Відвідувач дуже шанобливо і сором'язливо вклонився Пилипу Пилиповичу.

— Хи-хи! Ви маг і чарівник, професоре, — зніяковіло промовив він.

— Знімайте штани, голубчику, — скомандував Пилип Пилипович і підвівся.

«Господи Ісусе, — подумав пес, — оце так фрукт!»

На голові у фрукта росло абсолютно зелене волосся, а на потилиці воно мало іржаво-тютюновий відтінок. Обличчя фрукта покрайне зморшками, утім колір мало рожевий, як у немовляти. Ліва нога не згиналася, і її доводилося волочити по килиму, зате права підстрибувала, як у дитячого лускуна.

На борту розкішного піджака, мов око, стирчав коштовний камінь.

Від цікавості у пса навіть нудота минулася.

— Гав, гаву!.. — легенько цявкнув він.

— Цить! Як спите, голубчику?

— Хи-хи. Ми самі, професоре? Це невимовно, — ніяковіючи, заговорив відвідувач. — Пароль д'оннер* — 25 років нічого подібного, — субчик взявся за гудзик на штанях, — чи повірите, професоре, щоночі юрми голих дівчат. Я неймовірно задоволений. Ви — чарівник.

— Хм, — стурбовано хмикнув Пилип Пилипович, вдивляючись у зіниці гостя.

Той нарешті впорався з гудзиками і зняв смугасті штани. Під ними виявилися досі ніким не бачені кальсони. Вони були кремового кольору, з вишитими на них шовковими чорними кицьками і пахли парфумами.

Пес не міг стерпіти кицьок і гавкнув уже так, що субчик аж підстрибнув.

— Ой!

— Цить! Бо відшмагаю. Не бійтеся, пес не кусається.

«Я не кусаюсь?!» — здивувався Шарик.

Із кишені штанів відвідувач упустив на килим маленький конвертик, на якому була зображена красуня з розплетеним волоссям. Субчик підстрибнув, нахилився, підібрав, а його обличчя густо зашарілося.

— Ви ж мені дивіться, — застережно і похмуро сказав Пилип Пилипович, погрожуючи пальцем, — дивіться, однак, не зловживайте!

* З французької parole d'honneur — слово честі.

— Я не зло... — зніяковіло пробурмотів субчик, усе ще роздягаючись, — я, дорогий професоре, лише заради досвіду.

— Ну, і що ж? Які результати? — запитав строго Пилип Пилипович.

Суб'єкт в екстазі махнув рукою.

— Двадцять п'ять років, Богом присягаюся, професоре, нічого подібного. Востаннє це було 1889-го року в Парижі на Рю де ла Пе.

— А чому ви позеленіли?

Обличчя прибульця затуманилося.

— Проклята «Жиркіст»^{*}! Ви, професоре, навіть не уявляєте, що ці негідники-нероби підсунули мені замість фарби. Ви лишень гляньте, — промимрив суб'єкт, поглядом шукаючи люстерко. — Морду треба їм начистити! — розлютившись, додав він. — Що ж тепер мені робити, професоре? — запитав він плаксиво.

— Хм, поголіть голову.

— Професоре, — жалібно вигукнув відвідувач, — та вони ж знову сиві виростуть. Крім того, мені на службу й носа не можна буде показати, я й так уже третій день не їжджу. Ох, професоре, якби ви відкрили спосіб, щоб і волосся омолоджувати!

— Не одразу, не одразу, дорогий мій, — бурмотів Пилип Пилипович.

Нахилившись, він блискучими очима досліджував голий живіт пацієнта:

— Ну, що ж — чудово, все в повному порядку. Якщо чесно, я навіть не очікував такого резуль-

* «Жиркіст» — радянська установа з виготовлення косметичних засобів.

тату. «Пісень ріки, ріки крові...» Одягайтеся, голубчику!

— «А я тій — з усіх чудовій» — деренчливим, як сковорідка, голосом підспівував пацієнт і, сяючи радістю, почав одягатися. Причепурившись і поширюючи аромат парфумів, він з підстрибом відрахував Пилипу Пилиповичу пачку білих грошей і ніжно став потискати обидві руки.

— Два тижні можете не приходити, — сказав Пилип Пилипович, — та все ж прошу вас: будьте обережні.

— Професоре! — в екстазі вигукнув з-за дверей голос. — Будьте цілком спокійні, — він солодко хихикнув і щезнув.

Квартирою прокотилося дзеленчання дзвінка, лаковані двері відчинились, увійшов кусонутий, вручив Пилипу Пилиповичу аркуш і заявив:

— Вік зазначено неправильно. Найімовірніше, 54–55. Тони серця глухуваті.

Він зник, а на зміну йому з шарудінням з'явилася дама у хвацько зсунутому набік капелюсі і блискучому кольє на млявій пожованій шиї. Дивні чорні мішки висіли в неї під очима, а щоки були нарум'янені, мов у ляльки. Вона страшенно хвилювалася.

— Пані! Скільки вам років? — дуже строго запитав її Пилип Пилипович.

Відвідувачка злякалась, аж зблідла під шаром рум'ян.

— Я, професоре, присягаюсь, якби ж ви знали, яка в мене драма!..

— Років вам скільки, шановна? — ще суворіше повторив Пилип Пилипович.

— Чесне слово... Ну, сорок п'ять...

— Мадам, — заволав Пилип Пилипович, — на мене чекають. Не затримуйте, будь ласка. Ви ж не одна!

Груди жінки бурхливо здіймалися.

— Я лише вам як світилу науки. Та присягаюсь — це такий жах...

— Скільки вам років? — люто верескнув Пилип Пилипович, аж окуляри його блимнули.

— П'ятдесят один! — скорчившись від страху, відповіла дама.

— Знімайте штани, пані, — полегшено мовив Пилип Пилипович і показав на високий білий ешафот у кутку.

— Присягаюся, професоре, — бурмотіла дама, розстібаючи тремтячими пальцями якісь кнопочки на поясі, — цей Моріц... Я вам зізнаюся, як на духу...

— «Від Севільї до Гренади...» — неуважно наспівував Пилип Пилипович, натискаючи педаль мармурового умивальника. Зашуміла вода.

— Богом присягаюся! — казала пані, і живі плями проступали крізь штучні на її щоках. — Я знаю — це моя остання пристрасть. Адже це такий негідник! Ох, професоре! Він картярський шулер, про це знає вся Москва. Він не може пропустити жодної задрипаної модистки. Адже він такий диявольськи молодий. — Дама бурмотіла і викидала з-під шурхотливих спідниць зім'ятий мереживний жмут.

Пес геть очманів, і в його голові все стало догори дригом.

«Ну вас до біса, — тоскно подумав він, поклавши голову на лапи і замружившись від сорому, — на-

віть і не намагатимуся збагнути, що воно таке — все одно не второпаю».

Отямився він від дзенькоту і побачив, що Пилип Пилипович жбурнув у таз якісь блискучі трубки.

Плямиста дама, притискаючи руки до грудей, із надією дивилася на Пилипа Пилиповича. Той поважно насупився і, сівши до столу, щось записав.

— Мадам, я вам вставляю яєчники мавпи, — оголосив він і подивився строго.

— Ох, професоре, невже мавпи?

— Так, — категорично відповів Пилип Пилипович.

— Коли ж операція? — ледь чутно запитала зблідла дама.

— «Від Севільї до Гренади...» Гм... у понеділок. Ляжете в клініку зранку. Мій асистент підготує вас.

— Ох, я не хочу в клініку. Чи не можна у вас, пане професор?

— Бачте, у себе я оперую лише в крайньому разі. Це буде коштувати дуже дорого — п'ятдесят червінців.

— Я згодна, професоре!

Знову загриміла вода, колихнулися на капелюсі п'єра, потім з'явилася лиса, мов тарілка, голова і обняла Пилипа Пилиповича. Пес куняв, нудота минулася, і він насолоджувався стихлим боком і теплом, навіть здрімнув і встиг трішки побачити приємний сон: нібито він вирвав із хвоста сови цілий жмут пір'я... потім над головою рявкнув схвильований голос.

— Я надто відомий у Москві, професоре. Що ж мені робити?

— Панове, — обурювався Пилип Пилипович, — не можна ж так. Потрібно стримуватися. Скільки їй років?

— Чотирнадцять, професоре... Ви розумієте, розголос знищить мене. Днями я маю отримати закордонне відрядження.

— Я ж не юрист, голубчику... Ну, почекайте два роки і одружитесь з нею.

— Та я вже одружений, професоре.

— Ох, панове, панове!

Двері відчинялися, змінювалися обличчя, гриміли інструменти в шафі, і Пилип Пилипович працював не покладаючи рук.

«Паскудна квартирка, — думав пес, — та до чого ж добре! І на якого біса йому знадобився я? Невже жити залишить? Ото дивак! Та йому лише оком моргнути — таким би псом обзавівся, що о-го-го! А може, я і красивий. Мабуть, моє щастя! А сова ця погань... Нахабна».

Остаточно пес прокинувся глибоко увечері, коли дзеленчання стихло і саме тієї миті, як двері впустили особливих відвідувачів. Їх було одразу четверо. Усі молоді люди і всі одягнені дуже скромно.

«А чим що потрібно?» — здивувався пес.

Набагато неприязніше зустрів гостей Пилип Пилипович. Він стояв біля письмового столу і дивився на прибулих, як полководець на ворогів.

Ніздрі його яструбиного носа роздувалися. Візитери топтали на килимі.

— Ми до вас, пане професоре, — заговорив той із них, у кого на голові на чверть аршина височіла копиця кучерявого волосся, — ось у якій справі...

— Ви, панове, дарма без калош ходите у таку погоду, — перебив його повчально Пилип Пилипович, — по-перше, ви застудитесь, а, по-друге, ви наслідили мені на килимах, а всі килими в мене перські.

Той, із копицею, замовк, і всі четверо збентежено вступилися в Пилипа Пилиповича. Мовчання тривало кілька секунд, і перервав його лише стукіт пальців Пилипа Пилиповича по розписному дерев'яному тарелі на столі.

— По-перше, ми не панове, — мовив, нарешті, наймолодший із чотирьох, персикового вигляду.

— По-перше, — перебив його Пилип Пилипович, — ви чоловік чи жінка?

Четверо знову змовкли і роззявили роти. Цього разу схаменувся перший, той, який із копицею.

— Яка різниця, товаришу? — запитав він гордовито.

— Я — жінка, — зізнався персиковий юнак у шкірянці й сильно почервонів. Слідом за ним чомусь дуже густо почервонів ще один із візитерів — блондин у папасі.

— У такому разі ви можете залишатися в картузі, а вас, шановний пане, прошу зняти ваш головний убір, — наполегливо сказав Пилип Пилипович.

— Я вам не «шановний пане», — різко заявив блондин, знімаючи папаху.

— Ми прийшли до вас, — знову почав чорний із копицею.

— Перш за все — хто це ми?

— Ми — нове будуправління нашого будинку, — стримуючи лють, заговорив чорний. — Я —

Швондер, вона — В'яземська, він — товариш Пеструхін і Жаровкін. І ось ми...

— Це вас вселили в квартиру Федора Павловича Сабліна?

— Нас, — відповів Швондер.

— Боже правий, пропав Калабухівський будинок! — розпачливо вигукнув Пилип Пилипович і сплеснув руками.

— Що ви, професоре, смієтеся?

— Яке там сміюся?! Я в повному розпачі, — вигукнув Пилип Пилипович, — що ж тепер буде з паровим опаленням?

— Ви знущуєтеся, професоре Преображенський?

— У якій справі ви до мене прийшли? Говоріть якомога швидше, я зараз іду обідати.

— Ми, управління будинку, — з ненавистю заговорив Швондер, — прийшли до вас після загальних зборів мешканців нашого будинку, на яких стояло питання про ущільнення квартир будинку...

— Хто на кому стояв? — перепитав Пилип Пилипович. — Будьте так ласкаві викладати ваші думки ясніше.

— Питання стояло про ущільнення.

— Досить! Я зрозумів! Вам відомо, що постановою 12 цього серпня моя квартира звільнена від будь-яких ущільнень і переселень?

— Відомо, — відповів Швондер, — але загальні збори, розглянувши ваше питання, дійшли висновку, що загалом ви займаєте надмірну площу. Украй надмірну. Ви один живете в семи кімнатах.

— Я один живу і працюю в семи кімнатах, — наголосив Пилип Пилипович, — і бажав би мати восьму. Вона мені необхідна під бібліотеку.

Четверо оніміли.

— Восьму! Е-хе-хе, — промовив блондин, позбавлений головного убору, — от тобі й маєш.

— Це неймовірно! — вигукнув юнак, який виявився жінкою.

— У мене вітальня — зауважте — вона ж і бібліотека, їдальня, мій кабінет — 3. Оглядова — 4. Операційна — 5. Моя спальня — 6 і кімната прислуги — 7. Загалом, не вистачає... Та, втім, це не має значення. Моя квартира вільна, і розмові кінець. Можу я йти обідати?

— Перепрошую, — сказав четвертий, схожий на міцного жука.

— Перепрошую, — перебив його Швондер, — от саме щодо їдальні й оглядової ми і прийшли поговорити. Загальні збори просять вас добровільно, в порядку трудової дисципліни, відмовитися від їдальні. Їдалень у Москві не має ніхто.

— Навіть Айседора Дункан, — дзвінко крикнула жінка.

З Пилипом Пилиповичем щось зробилося, через що його обличчя ніжно почервоніло і він не вимовив жодного звуку, вичікуючи, що буде далі.

— І від оглядової також, — продовжував Швондер, — оглядову чудово можна з'єднати з кабінетом.

— Угу, — мовив Пилип Пилипович якимось дивним голосом, — а де ж я маю обідати?

— У спальні, — хором відповіли всі четверо.

Червонястість Пилипа Пилиповича набула трохі сіруватого відтінку.

— У спальні їсти, — мовив він стисненим голосом, — в оглядовій читати, в приймальні одягатися, оперувати в кімнаті прислуги, а в їдальні оглядати. Цілком можливо, що Айседора Дункан так і робить. Може бути, вона в кабінеті обідає, а кроликів ріже у ванній. Може бути. Та я не Айседора Дункан!.. — раптом гаркнув він, і червонястість його стала жовтою. — Я обідатиму в їдальні, а оперуватиму в операційній! Передайте це загальним зборам, і уклінно вас прошу повернутися до ваших справ, а мені дати змогу споживати їжу там, де це роблять усі нормальні люди, тобто в їдальні, а не в передпокої і не в дитячій.

— Тоді, професоре, зважаючи на вашу затяту протидію, — сказав схвильований Швондер, — ми подамо на вас скаргу у вищі інстанції.

— Ага, — мовив Пилип Пилипович, — так? — І голос його набрав підозріло чемних ноток. — Одну хвилиночку попрошу вас почекати.

«Оце мужик, — у захваті подумав пес, — геть як я. Ох, кусоне він їх зараз, ох кусоне. Не знаю ще — яким способом, але так кусоне... Бий їх! От би взяти цього дебелого зараз вище чобота за підколінне сухожилля... Р-р-р...»

Пилип Пилипович, стукнувши, зняв трубку з телефона і сказав у неї так:

— Будь ласка... Так... Дякую вам. Петра Олександровича попросіть, будь ласка. Професор Преображенський. Петре Олександровичу? Дуже радий, що вас застав. Дякую вам, здоровий. Петре Олександровичу, ваша операція скасовується. Що? Зовсім скасовується. Так само, як і всі інші операції. Ось чому: я припиняю ро-

боту в Москві і взагалі в Росії... Зараз до мене увійшли четверо, з них одна жінка, переодягнена чоловіком, і двоє озброєних револьверами і тероризували мене в квартирі з метою відняти її частину.

— Дозвольте, пане професоре, — почав Швондер, спадаючи з лиця.

— Вибачте... Я не маю жодного бажання повторювати все, що вони говорили. Я не охочий до нісенітниць. Досить сказати, що вони запропонували мені відмовитися від моєї оглядової, іншими словами, змушують мене оперувати вас там, де дотепер різав кроликів. За таких умов я не лише не можу, а й не маю права працювати. Тому я припиняю діяльність, закриваю квартиру і їду в Сочі. Ключі можу передати Швондеру. Нехай він оперує.

Четверо вклякли. Сніг танув у них на чоботях.

— Що ж робити... Мені самому дуже неприємно... Як? Ой, ні, Петре Олександровичу! Ні. Більше я так не згоден. Моєму терпінню настав край. Це вже другий випадок із серпня місяця. Як? Гм... Як завгодно. Хоча б. Але тільки одна умова: ким завгодно, коли завгодно, що завгодно, але щоб це був такий папірець, за наявності якого ні Швондер, ні хтось інший не міг би навіть підійти до дверей моєї квартири. Остаточний папірець. Фактичний. Справжній! Броня. Щоб моє ім'я навіть не згадувалося. Скінчено. Я для них помер. Так. Так. Будь ласка. Ким? Ага... Ну, це інша річ. Ага, добре. Зараз передаю трубку. Будьте люб'язні, — зміїним голо-сом звернувся Пилип Пилипович до Швондера, — зараз із вами розмовлятимуть.

— Дозвольте, пане професоре, — сказав Швондер, то спалахуючи, то згасаючи, — ви спотворили наші слова.

— Попрошу вас не вживати таких слів.

Швондер розгублено взяв трубку й мовив:

— Я слухаю. Так... Голова будинкового комітету... Ми ж діяли за правилами... Так у професора і без цього особливе становище... Ми знаємо про його роботу... Аж п'ять кімнат хотіли залишити йому... Ну, гаразд... Р-раз так... Гаразд...

Геть червоний, він повісив трубку і повернувся.

«Як обплював! Ну і мужик! — захоплено подумав пес. — Що він, слово чи що таке знає? Ну, тепер можете мене бити — як хочете, а я звідси не піду».

Троє, роззявивши роти, дивилися на зганьбленого Швондера.

— Це якась ганьба! — несміливо вимовив той.

— Якби зараз була дискусія, — почала жінка, хвилюючись і спалахуючи рум'янцем, — я довела б Петру Олександровичу...

— Перепрошую, чи не цієї самої хвилини ви хочете відкрити тут дискусію? — ввічливо запитав Пилип Пилипович.

Очі жінки спалахнули.

— Я розумію вашу іронію, професоре, ми зараз підемо... Тільки я як завідувач культвідділом будинку...

— За-ві-дувачка, — поправив її Пилип Пилипович.

— Хочу запропонувати вам, — і жінка з-за паузи витягла кілька яскравих і мокрих від снігу журналів, — узяти кілька журналів на користь дітей Німеччини. За полтиник штука.

— Ні, не візьму, — коротко відказав Пилип Пилипович, зиркнувши на журнали.

Неймовірне здивування з'явилося на обличчі, а жінка вкрилася плямами журавлиного кольору.

— Чому ж ви відмовляєтеся?

— Не хочу.

— Ви не співчуваєте дітям Німеччини?

— Співчую.

— Чи шкодуєте полтиник?

— Ні.

— Так чому ж?

— Не хочу.

Помовчали.

— Чи знаєте, пане професор, — мовила дівчина, важко зітхнувши, — якби ви не були європейським світилом і за вас найобурливішим чином не заступалися б (блондин смикнув її за край куртки, але вона відмахнулася) особи, яких, я впевнена, ми ще роз'яснимо, вас слід було б заарештувати.

— А за що? — поцікавився Пилип Пилипович.

— Ви ненависник пролетаріату! — гордо заявила жінка.

— Так, я не люблю пролетаріат, — сумно погодився Пилип Пилипович і натиснув кнопку. Десь продзеленчало. Відчинилися двері в коридор.

— Зіно, — гукнув Пилип Пилипович, — подавай обід. Ви дозволите, панове?

Четверо мовчки вийшли з кабінету, мовчки пройшли вітальню, мовчки — передпокій і було чути, як за ними важко і гучно зачинилися парадні двері.

Пес здійнявся на задні лапи і створив перед Пилипом Пилиповичем якийсь намаз.

Розділ 3

На розмальованих райськими квітами тарілках із широким чорним обідком лежала нарізана тоненькими скибочками сьомга й мариновані вугрі. На важкій дошці — шмат сиру зі сльозою, а в срібному кадібці, обкладеному льодом, — ікра. Між тарілками стояли тонесенькі чарочки і три карафки з кольоровими горілками. Усе це поміщалось на маленькому мармуровому столику, що гарненько підпирав величезний різьблений дубовий буфет, який пломенився скляним і срібним світлом. Серед кімнати — тяжкий, мов гробниця, стіл, накритий білою скатертиною, а на ній — два столові прибори й серветки, складені у формі папських тіар, а також три темні пляшечки.

Зіна принесла срібне накрите блюдо, в якомусь щось булькало. Аромат від блюда ширився такий, що псів рот ущерть наповнився слиною. «Сади Семіраміди!» — подумав він і, мов палицею, загепав хвостом по підлозі.

— Сюди їх, — хижо скомандував Пилип Пилипович. — Лікарю Борменталь, благаю, та полиште ви ту ікру! І послухайте щирої поради: влийте-но не англійської, а звичайної російської горілки.

Красень кусонутий — він був уже без халата у пристойному чорному костюмі — знизав широкими плечима, ввічливо хмикнув і налив прозору.

— Ново-благословенна? — поцікавився він.

— Та Господь із вами, голубчику, — відгукнувся господар. — Одарка Петрівна сама готує чудову горілку.

— Ой, ні, Пилипе Пилиповичу, всі кажуть, що чудова — 30 градусів.

— А горілка має бути 40 градусів, а не 30, це перше, а друге, хто знає, що вони туди линули. Вам навряд чи відомо, що в них у голові!

— Та будь-що, — упевнено мовив кусонутий.

— Цілком згоден, — сказав Пилип Пилипович і одним ковтком сьорбнув усе, що було в чарчині. — Мм... Лікарю Борменталь, благодаю, мигцем ось цю штучку, і якщо ви скажете, що ні... То ви мій запеклий ворог до кону. «Від Севільї до Гренади...»

Й одразу по цих словах срібною лапчатою виделкою він підчепив щось на кшталт шматочка чорного хлібчика. Кусонутий учинив так само.

Очі Пилипа Пилиповича засяяли.

— Не зле? — смакуючи, цікавився Пилип Пилипович. — Не зле? Ну, скажіть, шановний лікарю.

— Неперевершено, — щиро зізнався кусонутий.

— Авжеж!.. Зважте, Іване Арнольдовичу, холодними закусками і супом заїдають лише більшовицькі недобитки. А людина, яка бодай трохи себе поважає, обирає закуски гарячі. А з-поміж гарячих московських закусок — ця найкраща! Бувало якось, їх неперевершено готували в Слов'янському Базарі. На, маєш!

— Псюгу в їдальні прикормлюєте, — почувся жіночий голос, — а тоді його й калачем відсіля не виманиш.

— Пусте. Бідака виголодувався, — на кінчику виделки Пилип Пилипович подав псові закуску, яку той ухопив так хвацько, що аж виделка з дзенькотом впала в посудину для полоскання.

По тому від тарілок почав здійматися опар із ароматом раків; пес сидів у затінку скатертини і мав вигляд охоронця порохового складу. А Пилип Пилипович, тугенько зав'язавши довкола шиї серветку, прорікав:

— Їжа, Іване Арнольдовичу, штукенція не проста. Їсти ще треба навчитися, а уявіть — більшість цього геть не вміє. Треба не лише знати, що їсти, а ще й коли і як! (Пилип Пилипович багатозначно потрусив ложечкою.) Авжеж. Тож якщо вам небайдуже ваше травлення, раджу: не згадуйте за обідом про більшовиків і про медицину. І — боронь, Боже, — не читайте до обіду совєцьких газет.

— Ти ба... Таж немає інших.

— То не читайте жодних. У себе в клініці я здійснив щонайменше 30 спостережень. І які висновки? Пацієнти, які не читали газет, почувалися пречудово. А ось ті, яких я змушував читати «Правду», втрачали вагу.

— Гм... — зацікавлено відгукнувся кусонутий, розрум'янившись від вина і супу.

— Ба, більше. Зниження колінних рефлексів, паскудний апетит, пригнічення.

— Дідько...

— От! Утім, що ж це я! Сам згадав про медицину!

Пилип Пилипович, відхилившись, покалатав дзвоником, і за вишневою порт'єрою з'явилася Зіна. Псу дістався блідий товстелезний шмат осе-

трини, що — однак — йому не сподобався, а потому — шмат соковитого битка. Зжерши його, пес раптом відчув, що хоче спати. «Дивина якась, — думав він, склеплюючи зважнілі повіки, — очі мої не бачили б того їдла. А курити по обіді — дурість».

Їдальню заповнив неприємний синій дим. Пес дрімав, поклавши голову на передні лапи.

— «Сен-Жульєн» — хороше вино, — крізь сон вчувалося псові, — але тепер його ніде нема.

Глухий, пом'якшений стелями і килимами, хорал долинув звідкись зверху і збоку.

Пилип Пилипович подзвонив — і прийшла Зіна.

— Зіночко, що це таке?

— Знову загальні збори скликали, Пилипе Пилиповичу, — відповіла Зіна.

— Знову! — гірко вигукнув Пилип Пилипович. — Ну, то вже напевно, почалося, пропав Калабухівський будинок. Доведеться їхати звідси, та цікаво — куди. Усе буде гладенько. Спочатку щовечора спів, потім у вбиральнях замерзнуть труби, потім лопне котел парового опалення і таке інше. Гаплик Калабухову.

— Побивається Пилип Пилипович, — зауважила, посміхаючись, Зіна і забрала гору тарілок.

— Та як же ж не побиватися?! — заволав Пилип Пилипович. — Тож це такий будинок був — лишень збагнуть!

— Ви надто похмуро все сприймаєте, Пилипе Пилиповичу, — заперечив красень кусонутий, — тепер вони дуже змінилися.

— Голубчику, ви ж мене знаєте? Чи не так? Я — людина фактів, людина спостереження. Я — лютий ворог необґрунтованих гіпотез. І це дуже добре

відомо не лише в Росії, а й у Європі. Якщо я щось кажу, то виключно на основі певних фактів, з яких я роблю висновки. І ось вам факт: вішалка і стійка для калош у нашому домі.

— Це цікаво...

«Дурниці — калоші. Не в калошах щастя, — подумав пес, — але особистість видатна».

— Отож — стійка для калош. Із 1903 року я мешкаю в цьому будинку. І ось, протягом цього часу до березня 1917 року не було жодного випадку — підкреслюю червоним олівцем: жодного — щоб із нашого парадного внизу, коли загальні двері незамикані, зникла б бодай одна пара калош. Зауважте, тут 12 квартир, у мене прийом. У березні 17-го року одного чудового дня зникли всі калоші, зокрема й дві пари моїх, три палиці, пальто і самовар у швейцара. І відтоді стійка для калош припинила своє існування. Голубчику! Я мовчу вже про парове опалення. Мовчу. Нехай: раз соціальна революція — не потрібно топити. Та я запитую: чому, коли зачалася ця історія, мармуровими сходами всі стали ходити в брудних калошах і валянках? Чому калоші потрібно дотепер ще десь замикати на ключ? І ще приставляти до них солдата, щоб їх хтось не поцупив? Чому прибрали килим з парадних сходів? Хіба Карл Маркс забороняє тримати на сходах килими? Хіба десь у Карла Маркса зазначено, що 2-й під'їзд Калабухівського будинку на Пречістенці слід забити дошками і ходити з іншого боку через чорний двір? Кому це потрібно? Чому пролетар не залишає свої калоші внизу, а натомість бруднить мармур?

— Так у нього ж, Пилипе Пилиповичу, і зовсім немає калош, — заікнувся було кусонутий.

— Та невже?! — прогримів у відповідь Пилип Пилипович і налив склянку вина. — Ти ба... По обіді я не визнаю лікерів: вони важкі й погано впливають на печінку... Авжеж! Тепер на ньому є калоші і ці калоші... мої! Це саме ті калоші, які зникли навесні 1917 року. Цікаво, хто їх поцупив? Я? У жодному разі. Буржуй Саблін? (Пилип Пилипович тицьнув пальцем у стелю). Смішно навіть припустити. Цукрозаводчик Полозов? (Пилип Пилипович вказав убік). Жодним чином! Так-с! А втім, хоч би вони їх знімали на сходах! (Пилип Пилипович зачервонівся). Якого біса забрали квіти з майданчика? Чому електрика, яка, дай, Боже, згадати, згасала протягом двадцяти років лише двічі, наразі чітко гасне раз на місяць? Лікарю Борменталь, статистика — річ жахлива. Вам, ознайомленому з моїми крайніми працями, це відомо ліпше, ніж будь-кому іншому.

— Руїна, Пилипе Пилиповичу.

— Ні, — цілком упевнено заперечив Пилип Пилипович, — ні. Ви перший, шановний Іване Арнольдовичу, утримайтеся від вживання навіть цього слова. Це — міраж, дим, фікція, — Пилип Пилипович широко розчепірів короткі пальці, від чого дві тіні, схожі на черепах, зайорзали скатертиною. — Що воно таке ця ваша руїна? Стара з костуром? Відьма, яка вибила усі шибки, загасила всі лампи? Так її ж геть не існує. Що ви маєте на увазі під цим словом? — люто запитав Пилип Пилипович у нещасної картонної качки, що висіла догори дригом поруч із буфетом, і сам же відповів за неї. — А це ось що: якщо я, замість оперувати

щовечора, почну у себе в квартирі співати хором, у мене настане руїна. Якщо я, входячи до вбиральні, почну, вибачте на слові, справляти нужду повз унітаз і те саме робитимуть Зіна й Одарка Петрівна, у вбиральні почнеться руїна. Отже, руїна не в клозетах, а в головах. Тож коли ці баритони кричать «Бей разруху!» — я сміюся. (Обличчя Пилипа Пилиповича перекошило так, що кусонутий роззявив рот.) Присягаюся, мені смішно! Це означає, що кожен із них має лупцювати себе по потилиці! І ось, коли він виб'є із себе всілякі галюцинації і візьметься вичищати сараї — тобто візьметься до своїх безпосередніх справ, — руїна минеться сама собою. Двом богам служити не можна! Немоżliво в один і той самий час підмітати трамвайні колії і вершити долі якихось іспанських обідранців! На це ще ніхто не спромігся, лікарю, а тим паче люди, які загалом відстали у розвитку від європейців років на 200 й наразі ще не зовсім упевнено застібають власні штани!

Пилип Пилипович відчув смак азарту. Його яструбині ніздрі роздувалися.

Набравшись сили після ситного обіду, він гримів, мов древній пророк, і голова його виблискувала сріблом.

Його слова на сонного пса падали мов глухий підземний гам. То сова з дурними жовтими очима вискакувала в сонному мареві, то мерзенна пика кухаря в білому брудному ковпаку, то густі вуса Пилипа Пилиповича, освітлені різким електричним сяйвом під абажуром, то сонні сани скрипіли і пропадали, а в собачому шлунку варився, плаваючи в соку, знівечений шматок ростбіфа.

«Та він на мітингах міг би гроші заробляти, — метикував пес, — першокласний ділок. Утім він, певно, й без того має купу грошей».

— Городовий! — кричав Пилип Пилипович. — Городовий!

«Угу-гу-гу!» — Якись бульбашки лопалися в мозку пса...

— Городовий! Це і тільки це. І вже неважливо — буде він із бляхою чи ж у червоному кепі. Поставити городского поруч із кожною людиною і змусити цього городского стримати вокальні пориви наших громадян. Ви кажете — руїна. Я відповім, лікарю, що нічого не зміниться на краще в нашому будинку, та й у будь-якому іншому будинку, доти, доки не приборкають цих співаків! Щойно вони припинять свої концерти, ситуація одразу ж поліпшиться.

— Контрреволюційні речі кажете, Пилипе Пилиповичу, — жартівливо зауважив кусонутий, — не дай, Боже, вас хтось почує.

— Нічого небезпечного, — з жаром заперечив Пилип Пилипович. — Жодної контрреволюції. До речі, ось ще слово, яке я терпіти не можу. Абсолютно невідомо — що за ним криється? Хай йому грець! Тож наполягаю: жодної контрреволюції в моїх словах немає. У них здоровий глузд і життєвий досвід.

Тут Пилип Пилипович вийняв з-за комірця кінчик серветки і, зім'явши, поклав її поруч із недопитою склянкою вина. Кусонутий швидко підвівся й подякував: «мерсі».

— Хвилинку, лікарю! — спинив його Пилип Пилипович, виймаючи з кишені штанів гаманець. Він

примружився, відрахував білі папірці й простягнув їх кусонутому зі словами:

— Сьогодні вам, Іване Арнольдовичу, 40 рублів належить. Прошу.

Потерпілий від пса чемно подякував і, червоніючи, засунув гроші до кишені піджака.

— Я сьогодні ввечері вам не потрібний, Пилипе Пилиповичу? — поцікавився він.

— Ні, дякую вам, голубчику. Сьогодні нічого робити не будемо. По-перше, кролик здох, а по-друге, сьогодні у Большому — «Аїда». А я давно не слухав. Люблю... Пам'ятаєте? Дуєт... тари-ра-рим.

— І як ви встигаєте, Пилипе Пилиповичу? — шанобливо запитав лікар.

— Встигає всюди той, хто нікуди не поспішає, — повчально пояснив господар. — Звісно, якби я почав бігати на засідання і виспівувати цілий день, як соловей, замість того, щоб займатися своєю безпосередньою справою, я нікуди не встиг би, — під пальцями Пилипа Пилиповича в кишені небесно загравав репетитор, — початок дев'ятої... На другий акт поїду... Я прихильник розподілу праці. У Большому нехай співають, а я оперуватиму. Ось і добре. І жодних руїн... От що, Іване Арнольдовичу, ви все ж пильуйте: щойно підходяща смерть, негайно зі столу — у живильну рідину і до мене!

— Не переймайтеся, Пилипе Пилиповичу, — патологоанатоми мені обіцяли.

— Чудово, а ми поки цього вуличного неврасте-ніка поспостерігаємо. Нехай бік у нього загоюється.

«Мною переймається, — подумав пес, — дуже добра людина. Я знаю, хто це. Він — чарівник, маг

і кудесник із собачої казки... Адже не може бути, щоб усе це мені наснилося. А раптом — сон? (Пес уві сні здригнувся.) Ось я прокинувся... і нічого нема. Ні лампи в шовку, ні тепла, ні ситості. Знову підворіття, божевільна холоднеча, зледенілий асфальт, голод, злі люди... Їдальня, сніг... Боже, як важко мені буде!..»

Проте нічого цього не сталося. Саме підворіття розтануло, як мерзенне сновидіння, й уже не повернулося.

Мабуть, не така вже й страшна ця руїна. Незважаючи на неї, двічі на день сірі гармоніки під підвіконням наливалися жаром, і тепло хвилями розходилося по всій квартирі.

Цілком збагнено: пес витягнув найголовніший собачий квиток. Очі його тепер щонайменше двічі на день наливалися слізьми вдячності до пречістенського мудреця. Крім того, всі трюмо у вітальні, в приймальні між шафами відображали в дзеркалах везунчика-пса — красеня.

«Я — красень. Цілком можливо, невідомий собачий принц-інкогніто, — розмірковував пес, розглядаючи кудлатого кавового собаку з задоволеною мордою, що розгулює в дзеркальних далях. — Цілком можливо, що бабуся моя согрішила з водолазом. Ото ж бо дивлюся — білу пляму на морді маю. Відкіля вона, хочу знати? Пилип Пилипович — людина з чудовим смаком — не візьме він абиякого пса-дворнягу».

Протягом тижня пес зжер стільки само, скільки за останні півтора голодних місяця на вулиці. Ну, звісно, лише за вагою. Про якість їжі у Пилипа Пилиповича і казати не варто. Якщо навіть не

зважати, що щодня Одарка Петрівна закупувала на Смоленському ринку купу обрізків на 18 копійок, згадаймо хоча б обіди о 7-й годині вечора в їдальні, на яких пес був присутній, незважаючи на протести витонченої Зіни. На цих обідах Пилип Пилипович остаточно отримав звання божества. Пес ставав на задні лапи і жував піджак, вивчив дзвінок Пилипа Пилиповича — два повнозвучні уривчасті удари господаря — і з гавкотом вилітав у передпокій йому на зустріч. Господар заковчався в чорно-бурій лисиці, виблискуючи мільйоном снігових блискіток, із запахом мандарин, сигар, парфумів, лимонів, бензину, одеколону, сукна, і голос його, як командна труба, розносився всією оселею.

— Навіщо ти, свиното, сову розірвав? Вона тобі заважала? Заважала, я тебе запитую? Навіщо професора Мечникова розбив?

— Його, Пилипе Пилиповичу, потрібно відбатьожити бодай раз, — обурено зауважила Зіна, — а то він геть розніжиться. Ви гляньте, що він із вашими калошами зробив.

— Нікого батюжити не можна, — непокоївся Пилип Пилипович, — запам'ятай це назавжди. На людину і на тварину можна діяти лише навіюванням. М'ясом годували його сьогодні?

— Господи, він увесь будинок обжер. Що ви таке запитуєте, Пилипе Пилиповичу. Я дивуюся — як він не лусне.

— Ну і нехай їсть на здоров'я... Чим тобі завадила сова, хулігане?

— У-у! — скиглив пес-підлабузник і поповз на череві, вивернувши лапи.

Потім його з гамором поволокли за барки через приймальню до кабінету. Пес підвивав, огризався, чіплявся за килим, їхав на заду, мов циркач.

На середині кабінету на килимі лежала сова зі скляними очима й розпоротим животом, з якого стирчало якесь червоне ганчір'я, що тхнуло нафтаїном.

На столі лежав ущент розбитий портрет.

— Я зумисне не прибрала, щоб ви помилувалися, — засмучено доповідала Зіна, — аж на стіл заскочив, мерзотник! І за хвіст її — цап! Я отямитися не встигла, як він її всю роздер. Мордою його потицяйте в сову, Пилипе Пилиповичу, щоб він знав, як речі псувати.

І почалося виття. Пса, який прилип до килима, тягли тикати в сову, причому пес заливався гіркими сльозами і думав: «Лупіть, лишень із квартири не виганяйте».

— Сову опудальнику сьогодні ж віддати. Крім того, ось тобі 8 рублів і 15 копійок на трамвай, поїдь до Мюру, купи йому хороший нашійник із ланцюгом.

Наступного дня на пса наділи широкий блискучий нашійник. Спершу, поглянувши у дзеркало, він дуже засмутився, підібгав хвіст і подався до ванної кімнати, розмірковуючи, як обдерти би його об скриню чи ящик. Та дуже швидко пес збагнув, що він — просто дурень. Зіна повела його гуляти на ланцюгу по Обухову провулку. Пес ішов, мов арештант, згораючи від сорому, але, пройшовши Пречістенкою до храму Христа, зрозумів, що значить в житті нашійник. Скажена заздрість вбачалася в очах у всіх зустрічних псів, а біля Мьортвого про-

вулка якийсь довготелесий із відрубаним хвостом дворняга обгавкав його «панською наволоччю» і «шісткою». Коли перетинали трамвайні рейки, міліціонер вдоволено і з повагою глянув на нашійник, а коли повернулися, сталося неймовірне: Федір-швейцар власноруч відчинив парадні двері й впустив Шарика, Зіні він при цьому зауважив:

— Бач, яким пухнастим обзавівся Пилип Пилипович. Який жвавий.

— Ще б пак, за шістьох жере, — пояснила рум'яна і красива від морозу Зіна.

«Нашійник — все одно, що портфель», — подумав жартома пес, і, махаючи хвостом, подався в бельетаж, мов пан.

Оцінивши нашійник гідно, пес зробив перший візит в те головне відділення раю, куди допоки вхід йому був категорично заборонений, — саме в царство куховарки Одарки Петрівни. Вся квартира не вартувала і двох п'ядей Одарчиного царства. Щодень у чорній і зверху облицьованій кахлем плиті стріляло і вирувало полум'я. У духовці потріскувало. Й у цих багряних стовпах палало обличчя Одарки Петрівни з відбитком вічної племенистої м'юки і непогамованої пристрас-ті. Воно лисніло і виблискувало жиром. Із модною зачіскою на вуха і з кошиком світлого волосся на потилиці світилися 22 підроблені діаманти. По стінах на гаках висіли золоті каструлі, вся кухня вирувала пахоцями, клекотіла і шипіла закритими посудинами...

— Геть! — заволатала Одарка Петрівна. — Геть, безпритульний кишеньковий злодюго! Тебе ще тут бракувало! Я тебе кочергою!..

«Чого ти? Ну, чого сваришся? — розчулено мружив очі пес. — Який же я кишеньковий злодюга? Нашийник ви хіба не помічаєте?» — і він боком ліз у двері, просовуючи в них морду.

Шарик-пес знав якийсь секрет підкорення людських сердець. За два дні він уже лежав поруч із кошиком вугілля і споглядав, як працює Одарка Петрівна. Гострим вузьким ножом вона відрубувала безпорадним рябчиком голови і лапки, потім, як лютий кат, із кісток здирала м'якоть, із курей виривала нутрощі, щось крутила в м'ясорубці. Шарик тим часом тягав рябчикову голову. З миски з молоком Одарка Петрівна витягала шматки розмоклої булки, змішувала їх на дошці з м'ясною кашкою, заливала все це вершками, посипала сіллю і на дошці ліпила котлети. У плиті гуло як на пожежу, а на сковорідці гарчало, пінилося і стрибало. Заслінка з громом відстрибнула, відкривши страшне пекло, в якому клекотіло і переливалося полум'я.

Увечері згасала кам'яна паща, у вікні кухні над білою половинчастою фіраночкою кублилася густа і поважна пречістенська ніч із самотньою зіркою.

Підлога кухні була сирого, таємниче і тьмяно сяяли каструлі, на столі лежав пожежний кашкет. Шарик вмовився на теплій плиті, мов лев на воротах, і, задерши від цікавості одне вухо, дивився, як чорновусий і схвильований чоловік у широкому шкіряному поясі за напіврозчахнутими дверима в кімнаті Одарки Петрівни й Зіни обіймав Одарку Петрівну. Усе її обличчя, крім мертвотного напудреного носа, палало м'юкою і пристрастю. Промінь світла падав на обличчя чорновусого, і великодній розан звисав із нього.

— Причепився, мов демон, — бурмотіла в напівтемряві Одарка Петрівна. — Відчепися! Зіна скоро прийде. Що ти, чи тебе теж омолодили?

— Воно мені й не треба, — ледь стримуючись, хрипко відповідав чорновусий. — Ох ви й полум'яна!

Вечорами пречістенська зірка ховалася за важкими шторами, і, якщо в Большому театрі не було «Аїди» і не було засідання Всеросійського хірургічного товариства, божество перебувало в кабінеті в глибокому кріслі.

Вогнів під стелею не було. Горіла лише одна зелена лампа на столі.

Шарик лежав на килимі в тіні і, не відриваючись, споглядав жахливі речі. В огидній їдкій і каламутній рідині в скляних посудинах містилися людські мізки. Руки божества, оголені до ліктів, були в рудих гумових рукавичках, і слизькі тупі пальці копирсалися в звивинах.

Часом божество озброювалося маленьким блискучим ножом і тихенько різало жовті пружні звини.

— «До берегів священних Нілу»*, — тихенько наспівувало божество, закушуючи губи і згадуючи золоту середину Большого театру.

Труби тим часом нагрівалися до вищої точки. Тепло від них піднімалося до стелі, звідти розходилося по всій кімнаті, у псячій шкурі оживала остання, ще не вичесана самим Пилипом Пилиповичем, але вже приречена блоха. Килими в квартирі глу-

* Гімн із опери Джузеппе Верді «Аїда» (1871).

шили будь-які звуки. А десь далеко задзвеніли вхідні двері.

«Зінька до кінематографа пішла, — думав пес, — а як прийде, вечеряти, певно, будемо. Сьогодні, мабуть, — телячі відбивні!»

* * *

Цього жахливого дня ще вранці Шарика кольнуло передчуття.

Тож він раптом заскиглив, і ранковий сніданок — півчашки вівсянки і вчорашню баранячу кісточку — з'їв без апетиту. Він нудно пройшовся в приймальню і легенько підвив там на власне відображення. Та вдень, як Зіна вигуляла його бульваром, усе було як зазвичай. Прийому сьогодні не було, тому що щовівторка, як відомо, прийому нема, і божество сиділо в кабінеті, розгорнувши на столі якісь важкі книги зі строкатими картинками. Очікували обід. Пес дещо пожвавився від думки, що другою стравою сьогодні, як він достеменно довідався на кухні, буде індичка.

Проходячи коридором, пес почув, як в кабінеті Пилипа Пилиповича неприємно і несподівано пролунав телефонний дзвінок. Пилип Пилипович підняв слухавку, прислухався і раптом захвилювався.

— Дуже добре, — почувся його голос, — негайно ж до мене, негайно ж!

Він заметушився, подзвонив і, щойно увійшла Зіна, наказав терміново подавати обід.

— Обід! Обід! Обід!

В ідальні негайно задзвеніли тарілками, Зіна забігала, з кухні долинало бурчання Одарки Петрівни, що індичка не готова. Пес знову занепокоївся.

«Не люблю метушні в квартирі», — роздумував він... І щойно він це подумав, як метушня пожвавішала. І насамперед через появу кусонутого якомсь лікаря Борменталья. Він привіз смердючу валізу, і навіть не роздягаючись, кинувся з нею через коридор в оглядову. Пилип Пилипович облишив недопиту чашку кави, чого ніколи не траплялося, і вибіг назустріч Борменталю, чого теж ніколи не робив.

— Коли помер? — закричав він.

— Три години тому. — Відповів Борменталь, не знімаючи засніженої шапки і розстібаючи валізу.

«Хто там іще помер? — похмуро і невдоволено подумав пес і сунувся під ноги, — терпіти не можу, коли гасають».

— Забирайся з-під ніг! Швидше, швидше, швидше! — закричав Пилип Пилипович навсібіч і став дзвонити в усі дзвінки, як здалося псу. Прибігла Зіна. — Зіно! До телефону Одарку Петрівну — записувати, нікого не приймати! Ти потрібна. Лікарю Борменталь, благаю вас — швидше, швидше, швидше!

«Не подобається мені це, ой, не подобається», — пес ображено насупився і став тинятися квартирою, а вся метушня зосередилася в оглядовій. Зіна несподівано перебралася в халат, схожий на саван, і почала бігати з оглядової в кухню і назад.

«Піти пожерти може? Ну їх до біса», — вирішив пес і раптом отримав сюрприз.

— Шаріку нічого не давати, — заgrimіла команда з оглядової.

— Угледиш за ним, еге ж.

— Замкнути!

І Шаріка заманили і замкнули у ванній.

«Хамство, — міркував Шарик, сидячи в напівтемній ванній кімнаті, — просто безголов'я...»

І близько чверті години він перебував у ванній із непевним настроєм — чи то злобним, чи занепадницьким. Усе було нудно, неясно..

«Гаразд, матимете назавтра калоші, вельмишановний Пилипе Пилиповичу, — думав пес, — дві пари вже довелося прикупити і ще одну купите. Щоб ви псів не замикали».

Та зненацька його люта думка перервалася. Раптово і ясно чомусь згадалося дещо з ранніх років — сонячний неосяжний двір біля Преображенської застави, скалки сонця в пляшках, бита цегла, вільні пси-волоцюги.

«Ні, куди там, ні на яку волю звідси не підеш, навіщо брехати, — сумував пес, сопучи носом. — Звик. Я панський пес, інтелігентна істота, скуштував кращого життя. Та й що таке воля? Так, дим, міраж, фікція... Маячня цих злощасних демократів...»

Потім напівтемрява у ванній стала страшною, він завив, кинувся на двері, став дряпатися.

«У-у-у!» — мов діжкою прокотилося по квартирі.

«Сову знову роздеру», — шалено, але безсило подумав пес. Потім ослаб, полежав, а коли піднявся, шерсть на ньому раптом стала дибки, чомусь у ванній привиділися огидні вовчі очі.

І в розпал м'юки двері розчахнулися. Пес вийшов, обтрусившись, і похмуро зібрався на кухню, проте Зіна взяла його за нашийник і наполегливо потягла в оглядову.

Холодок обдав серце пса.

«Навіщо ж я знадобився? — Подумав він підозріло. — Бік уже загоївся, нічого не розумію».

І слизьким паркетом він поїхав лапами, та так і був притягнутий до оглядової. У ній одразу вразило небачене освітлення. Білий м'яч під стелею сяяв так, що різало очі. У білому сяйві стояв жрець і крізь зуби наспівував про священні береги Нілу. Лише за нетривким запахом можна було переконаватися, що це Пилип Пилипович. Підстрижена його сивина ховалася під білим ковпаком, що нагадував патріарший кукіль; божество було все в білому, а поверх білого, як попінка, одягнуто гумовий вузький фартух. На руках — чорні рукавички.

У куколі був і кусонутий. Довгий стіл був розкладений, а збоку присунули маленький чотирикутний на блискучих ніжках.

Пес раптово найбільше зненавидів кусонутого і передусім за погляд, який у того сьогодні був. Завичай сміливий і прямий, нині незосереджений, очі бігають туди-сюди, мов тікають від псячих очей. Вони були насторожені, фальшиві й у глибині таїли щось лихе, капосне, якщо не всуціль злочинне. Пес глянув на нього важко й похмуро і подався в кут.

— Нашийник, Зіно, — неголосно мовив Пилип Пилипович, — тільки не лякай його.

Зінині очі миттєво стали такі ж мерзенні, як у кусонутого. Вона підійшла до пса і явно фальшиво погладила його. Той із тугою і зневагою глянув на Зіну.

«Що ж... Вас троє. Схáпаєте, якщо захочете. Тільки соромно вам... Хоч би вже знати, що робитимете зі мною...»

Зіна відстебнула нашійник, пес похитав головою, пирхнув. Кусонутий виріс перед ним, і від нього покотився поганий нудотний запах.

«Фу, гидота... Чому мені так гидко і страшно...» — подумав пес і позадкував від кусонутого.

— Хутчіше, лікарю, — не стримуючись мовив Пилип Пилипович.

Різкий і солодкий аромат почувся в повітрі. Кусонутий, не зводячи зі пса насторожених лихих очей, висунув з-за спини праву руку і швидко ткнув псу в ніс шмат вологої вати. Шарик оторопів, в голові у нього трошки запаморочилося, але він встиг ще відскочити. Кусонутий стрибнув за ним, і раптом заліпив ватою всю морду. Негайно ж перехопило подих, а втім пес ще раз встиг вирватися. «Злодій... — промайнуло в голові. — За що?» — І ще раз обліпили. Тут несподівано посеред оглядової замаячило озеро, а на ньому в човнах — дуже веселі замогильні небувалі рожеві пси. Ноги ослабли і зігнулися.

— На стіл! — веселим голосом бемцьнули десь слова Пилипа Пилиповича і розплилися в помаранчевих струменях. Жах зник, змінився радістю. Кілька хвилин згасаючий пес любив кусонутого. Потім увесь світ перевернувся догори дригом, і ще відчувалася прохолодна, але приємна рука під животом. Потім — нічого.

Розділ 4

На вузькому операційному столі лежав, розплавшись, пес Шарик, і голова його безпорадно здригалася на білій цератовій подушці. Живіт йому вистригли, й наразі лікар Борменталь, важко дишаючи і поспішаючи, машинкою впливав у шерсть і стриг голову Шарика. Пилип Пилипович, зіпершись долонями об краєчок столу, блискучими, мов золоті обручі його окулярів, очима спостерігав за цією процедурою і схвильовано казав:

— Іване Арнольдовичу, найскладніше буде, коли я ввійду в турецьке сідло*. Хутко, благаю вас, хутко подайте відросток і нумо шити. Якщо там почне кровоточити, ми втратимо час, і пса також втратимо. Щоправда, він і без того не має жодних шансів, — Пилип Пилипович помовчав, примруживши око, зазирнув у ніби глузливо примружені очі пса і додав: — А знаєте, шкода його: я до нього так звик.

Тієї ж миті він здійняв руки, ніби благословляв злощасного пса Шарика на тяжкий подвиг. Він робив усе можливе, щоб жодна порошинка не сіла на чорну гуму.

На місці вистриженої шерсті блищала білувата шкіра пса.

Борменталь відкинув машинку й узявся за бритву. Він намилив безпорадну маленьку голову

* Турецьке сідло — заглиблення під гіпоталамусом, через яке проходять зорові нерви і сонні артерії.

і зачав голити. Сильно хрустіло під лезом, подекуди виступала кров. Поголивши голову, кусонутий обтер її мокрою брунатною ганчірочкою, потім розтягнув оголений псячий живіт і промовив, відсапуючись:

— Готово.

Зіна відкрила кран над раковиною, і Борменталь кинувся мити руки. Зіна зі склянки полила їх спиртом.

— Можна я вже піду, Пилипе Пилиповичу? — запитала вона, боязко позираючи на голену голову пса.

— Можна.

Зіна зникла. Борменталь усе ще метушився. Легкими марлевими серветочками він обклав голову Шарика, і тоді на подушці означився ніким не бачений голомозий псячий череп і дивна бородата пика.

Тут ворухнувся жрець. Він випростався, глянув на собачу голову і мовив:

— Ну, Господи, благослови. Ніж.

Борменталь із блискучої купи на столику вийняв маленький ножичок і подав його жерцеві. Потім він одягнув такі самі чорні рукавички, як і жрець.

— Спить? — Запитав Пилип Пилипович.

— Спить.

Зуби Пилипа Пилиповича зціпилися, в очах з'явився гостренький, колючий поблиск і, змахнувши ножичком, він вправно і довго протягнув рану по животу Шарика. Шкіра одразу ж розітнулася, і з-під неї в різні боки бризнула кров. Борменталь накинувся хижо і марлевим шматтям зачав тиснути Шарикову рану, потім маленькими, мов для

рафінаду, щипчиками затиснув її краї, і вона почала присихати. На лобі у Борменталю бульбашками виступив піт. Пилип Пилипович шмагонув удруге, і разом із Борменталем якимись гаками, ножицями й скибками вони почали роздирати Шарикове тіло. Вискочили рожеві й жовті тканини, мов плачучи кривавою рососою. Пилип Пилипович вертів ножом у тілі, потім вигукнув:

— Ножиці!

Інструмент промайнув у руках кусонутого, мов у фокусника. Пилип Пилипович заліз у глиб туба пса і, трохи пововтузившись, вирвав із тіла Шарика сім'яні залози вкупі з якимось м'ясом. Борменталь, упрівши від старань і хвилювання, кинувся до скляної банки і витягнув відтіль інші, мокрі, обвислі сім'яні залози. В руках у професора й асистента заворушилися, загецали короткі вологі струни. Дрібно заклацали криві голки в затискачах, і на місце Шарикових вшили інші сім'яні залози. Жрець відсапнувся від рани, ткнув у неї шмат марлі й скомандував:

— Лікарю, негайно шийте шкіру, — потім озирнувся на круглий білий настінний годинник.

— Чотирнадцять хвилин робили, — крізь зціплені зуби процідив Борменталь і кривою голкою вп'явся у в'ялу шкіру. Потім обидва занепокоїлися, мов убивці, які поспішають.

— Ніж, — вигукнув Пилип Пилипович.

Ніж скочив йому в руки, мов за власною волею, після чого обличчя Пилипа Пилиповича стало страшним. Він вишкірив порцелянові й золоті коронки й одним махом навів на лобі Шарика червоний вінець. Голомозу шкіру відкинули, мов

скальп. Оголили кістяний череп. Пилип Пилипович крикнув:

— Трепан!

Борменталь подав йому блискучий коловорот. Кусаючи губи, Пилип Пилипович стромляв коловорот у череп Шарика і висвердлював маленькі дірочки на відстані сантиметра одна від одної. На черепі ці дірочки розташовувалися по колу. На кожну дірочку він витрачав не більше п'яти секунд. Потім якоюсь чудернацькою пилкою, устроївши її лезо в першу дірочку, почав пиляти, як випилюють дамську скриньку для рукоділля. Череп тихо пищав і трясся. Хвилини за три кришку з черепа Шарика зняли.

Тоді оголився купол Шарикового мозку — сірий із синюватими прожилками і червоними плямами. Пилип Пилипович впився ножицями в оболонки і розкрив їх. Один раз плюхнув тонкий фонтан крові й ледь не потрапив в око професору, окропивши його кукіль. Борменталь із торзійним пінцетом, мов тигр, кинувся затискати і затиснув. Піт із Борменталю котився потоками, а обличчя стало м'ясистим і різнобарвним. Очі його бігали від рук професора до тарілки на столі для інструментів. А Пилип Пилипович мав вигляд якоїсь почвари. Хрипіння виривалося з його носа, зуби відкрилися до ясен. Він обдер оболонку з мозку і пішов кудись углиб, висуваючи з розкритої чаші півкулі мозку. Тим часом Борменталь сплотнів, однією рукою обхопив груди Шарика і прохрипів:

— Пульс стрімко падає...

Пилип Пилипович якось по-звірячому глипнув на лікаря, щось промимрив і врізався ще глибше.

Борменталь із хрускотом зламав скляну ампулку, нацмилив із неї шприц і підступно шпигнув Шарика десь у серце.

— Наближаюся до турецького сідла, — загарчав Пилип Пилипович і закривавленими слизькими рукавичками витягнув сіро-жовтий мозок Шарика з голови. На мить він скопив очі на морду Шарика, і Борменталь негайно ж зламав другу ампулу з жовтою рідиною і нацмилив її в довгий шприц.

— У серце? — несміливо запитав він.

— Та що ви таке запитуєте! — злісно заревів професор. — Усе одно він уже п'ять разів у вас помер. Коліть! Лишень подумати! — Обличчя його при цьому стало як у натхненного розбійника.

Лікар із розмаху легко уштрикнув голку в серце пса.

— Живе, хоч і ледь-ледь, — несміливо прошепотів він.

— Ніколи обговорювати — живе не живе, — захрипів страшний Пилип Пилипович, — я в сідлі. Все одно помре... Отож бо... «До берегів священних Нілу...» Придайте дайте.

Борменталь подав йому склянку, в якій у рідині бовтався на нитці білий клубочок. Однією рукою («Немає рівних у Європі... Йй-богу!»), — між іншим подумав Борменталь) він вихопив зі склянки клубочок, а іншою — ножицями вистриг такий же в глибині десь між розчепіреними півкулями. Шариків клубочок він викинув на тарілку, а новий заклавав у мозок разом із ниткою і своїми короткими пальцями, що дивним чином стоншали і стали неймовірно гнучкими, якимось дивом замотав його там бурштиною ниткою. Після цього він викинув

із голови якісь розп'ялки й пінцет, а мозок сховав назад у кістяну чашу, відкинувся і вже спокійніше запитав:

— Помер, звісно?..

— Ниткоподібний пульс, — відповів Борменталь.

— Ще адреналіну.

Професор заклав мозок оболонками, а відпиляну кришку доклав як за міркою, опісля насунув скальп і заревів:

— Шийте!

Борменталь за п'ять хвилин зашив голову, зламавши три голки.

І ось на скривавленій подушці з'явилася млява, ніби позбавлення життя морда Шарика з кільцевою раною на голові. Опісля Пилип Пилипович остаточно відчахнувся, мов вампір, який наситився, зірвав одну рукавичку, викинувши з неї окроплену потом хмару пудри, іншу, розірвавши, жбурнув на підлогу і подзвонив, натиснувши кнопку в стіні. Зіна, з'явившись на порозі, відвернулася, щоб не бачити закривавленого Шарика. Безкровними руками жрець зняв закривавлений кукіль і крикнув:

— Цигарку мені негайно, Зіно. Свіжу білизну і ванну.

Він підборіддям ліг на край столу, двома пальцями розсунув праву повіку пса, зазирнув в очі, в яких згасало життя, і мовив:

— Хай йому грець. Ще не здох? Ну, все одно здохне. Ех, лікарю Борменталь, шкода пса, ласкавий був, хоча й хитрий.

Розділ 5

Зі щоденника лікаря Борменталя

(Тонкий, з розлінованими аркушами зошит. Обписаний почерком Борменталя. На перших двох сторінках він акуратний, густий і чіткий, надалі розмашистий, схвильований, із великою кількістю чорнильних плям.)

* * *

22 грудня 1924 року. Понеділок.

Історія хвороби.

Лабораторний пес близько двох років від народження. Самець. Порода дворняга. Кличка — Шарик. Шерсть рідка, пасмами, бура, з підпалинами. Хвіст кольору пряженого молока. На правому боці сліди від опіку, що вже майже загоївся. Попередньо харчувався погано, після тижневого перебування у професора — добре вгодований. Вага 8 кг (знак оклику).

Серце, легені, шлунок, температура...

* * *

23 грудня.

О 8:30 вечора здійснено першу в Європі операцію за проф. Преображенським: під хлороформним наркозом видалені яєчники Шарика і замість них пересаджені чоловічі яєчники з придатками і

сім'яними канатиками, взяті від 28-літнього чоловіка, який помер за 4 години й 4 хвилини до операції, і зберігалися в стерилізованій фізіологічній рідині за проф. Преображенським.

Безпосередньо одразу по цьому після трепанації черепа вилучений придаток мозку — гіпофіз і замінений людським від щойно згаданого чоловіка.

Введено 8 кубиків хлороформу, 1 шприц камфори, 2 шприці адреналіну в серце.

Показання до операції: проведення досліду Преображенського з комбінованою пересадкою гіпофіза і яєчок для з'ясування питання про те, чи гіпофіз приживається, а поготів і про його вплив на омолодження організму у людей.

Оперував проф. П. П. Преображенський.

Асистував л-р І. А. Борменталь.

Уночі після операції: регулярні блискавичні падіння пульсу. Очікування смертельного результату. Величезні дози камфори за Преображенським.

* * *

24 грудня.

Уранці — поліпшення. Дихання прискорене вдвічі, температура 42. Камфора, кофеїн під шкіру.

* * *

25 грудня.

Знову погіршення. Пульс ледве прощупується, кінцівки холодні, зіниці не реагують. Адреналін у серце, камфора за Преображенським, фізіологічний розчин у вену.

* * *

26 грудня.

Певне поліпшення. Пульс 180, дихання 92, температура 41. Камфора, харчування клізмами.

* * *

27 грудня.

Пульс 152, дихання 50, температура 39,8, зіниці реагують. Камфора під шкіру.

* * *

28 грудня.

Значне поліпшення. Опівдні — зненацька рясний піт, температура 37,0. Операційні рани в незмінному стані. Перев'язка.

З'явився апетит. Харчування рідке.

* * *

29 грудня.

Спостерігається поодинокі випадання шерсті на лобі і на боках тулуба.

Для консультації викликано: професора з кафедри шкірних хвороб Василя Васильович Бундарева і директора московського Ветеринарного показового інституту. Цей випадок вони визнали незафіксованим у літературі. Діагностика нез'ясована. Температура — 37,0.

(Запис олівцем.)

Увечері з'явився перший гавкіт (8 год 15 хв). Спостерігається різка зміна тембру і зниження тону. Гавкіт замість слова «гау-гау» на складах «а-о», за звучанням почасти нагадує стогін.

30 грудня.

Випадіння шерсті набуло характеру загального облісіння.

Зважування мало несподіваний результат — 30 кг з огляду на ріст (подовження) кісток. Пес усе ще лежить.

* * *

31 грудня.

Колосальний апетит.

(У зошиті — чорнильна пляма. Після чорнильної плями квапливим почерком.)

О 12 год 12 хв пес чітко прогавкав А-б-ир.

* * *

(У зошиті перерва і далі, очевидно, помилково від хвилювання написано):

1 грудня. (Закреслено, виправлено.) 1 січня 1925 року.

Уранці фотографували. Щасливо гавкає «Абир», повторюючи це слово голосно і ніби радісно. О 3-й годині по обіді (великими літерами) засміявся, від чого покоївка Зіна знепритомніла. Увечері 8 разів поспіль промовив слово «Абир-волог», «Абир».

(Косими літерами олівцем.) Професор розшифрував слово «Абир-волог», воно означає «Головриба»... Щось жахлив[е]...

* * *

2 січня.

Фотографували, як посміхався у мить уколу магnezії. Підвівся з ліжка і півгодини впевнено тримався на задніх лапах. Майже мого зросту.

(У зошиті вкладний аркуш.)

Російська наука ледь не зазнала вагомої втрати. Історія хвороби професора П. П. Преображенського.

О 1 год 13 хв — проф. Преображенський знепритомнів. Під час падіння вдарився головою об спинку стільця. Тінктура Валеріана.

При нас із Зіною пес (якщо псом, звісно, можна назвати) вилаяв проф. Преображенського по матері.

* * *

(Перерва в записах.)

* * *

6 січня.

(То олівцем, то фіолетовим чорнилом.)

Сьогодні після того, як у нього відпав хвіст, він сказав цілком виразно слово «шинок». Працює фонограф. Біс його знає, що воно.

* * *

Я розгублений.

* * *

Приєм у професора припинили. Від п'ятої години по обіді з оглядової, де швендяє ця істота, виразно звучить вульгарна лайка і слова «ще парочку».

* * *

7 січня.

Він вимовляє доволі багато слів: «візник», «місць немає», «вечірня газета», «кращий подарунок ді-

тям» і всі лайливі слова, що лишень існують у російському лексиконі.

Має дивний вигляд. Шерсть зосталася лише на голові, на підборідді і на грудях. А загалом він лисий, із в'ялою шкірою. У зоні статевих органів формується мужчина. Череп значно збільшився. Лоб скошений і низький.

* * *

Їй-богу, я збожеволюю.

* * *

Пилип Пилипович усе ще почувається зле. Більшість спостережень веду я. (Фонограф, фотографії.)

* * *

Містом поповзли чутки.

* * *

Наслідки незліченні. Сьогодні вдень якісь ледарі й баби заповнили провулок ущерть. Роззяви ще й досі стоять під вікнами.

У ранкових газетах з'явився дивний допис: «Чутки про марсіянину в Обуховому провулку геть безпідставні. Їх розпускають гендлярі з Сухарєвки, за що й будуть суворо покарані». — Та який, до біса, марсіянин? Та це жахіття!

* * *

Ще краще у «Вечірній»: написали, що народилася дитина, яка грає на скрипці. Тут одразу ж і

малюнок — скрипка і моя фотографічна картка, а під нею підпис: «проф. Преображенський, який робив кесарів розтин матері». Це — щось невимовне... Він каже нове слово «міліціонер».

* * *

Виявляється, Одарка Петрівна була в мене закохана і свиснула картку з альбому Пилипа Пилиповича. Після того, як прогнав репортерів, один із них прокрався на кухню і т. д.

* * *

Що коїлося під час прийому! Сьогодні було 82 дзвінки. Телефон вимкнений. Бездітні жінки геть здуріли і все йдуть і йдуть...

* * *

У повному складі Будком на чолі зі Швондером. Навіщо — самі не знають.

* * *

8 січня.

Пізно ввечері поставили діагноз. Пилип Пилипович як справжній учений визнав свою помилку — зміна гіпофіза спричинює не омолодження, а цілковите о л ю д н е н н я (*підкреслено тричі*). Проте це не применшує його дивовижного, приголомшливого відкриття.

Той сьогодні вперше пройшовся квартирою. Сміявся в коридорі, подивляючись на електричну лампу. Потім, у супроводі Пилипа Пилиповича і мене, він пройшов до кабінету. Він упевнено тримається на задніх лапах (*закреслено*)... на ногах і справляє враження маленького й недолуго складеного чоловічка.

Сміявся в кабінеті. Посмішка в нього неприємна і ніби штучна. Потім він почухав потилицю, озирнувся, і я записав нове чітко вимовлене слово: «буржуї». Лаявся. Лайка ця методична, безперервна і, мабуть, абсолютно безглузда. Вона має дещо фонографічний характер: ніби ця істота раніше вже десь чула лайливі слова, автоматично підсвідомо зафіксувала їх у своєму мозку і нині вивергає їх оберемками. А втім я не психіатр, хай мені грець.

На Пилипа Пилиповича лайка справляє чомусь украй гнітюче враження. Трапляються миті, коли опісля тривалого стриманого і беземоційного спостереження за новим явищем йому ніби вривається терпець. Так, під час лайки він раптом нервово викрикнув:

— Припини!

Це не справило жодного ефекту.

Опісля прогулянки в кабінеті спільними зусиллями Шарика затягли в оглядову.

Після цього ми з Пилипом Пилиповичем мали нараду. І маю зізнатися, що я бачив цю впевнену і дуже розумну людину розгубленою вперше. Наспівуючи за своїм звичаєм, він запитав:

— Що ж ми тепер робитимемо? — І сам же відповів буквально так: — Москвошвея, так... «Від Севільї до Гренади». Москвошвея, любий лікарю... — Я анічогісінько не збагнув. Він пояснив: — Я вас прошу, Іване Арнольдовичу, придбайте для нього білизну, штани і піджак.

9 січня.

Лексикон збагачується щоп'ять хвилин (у середньому) новим словом, від сьогоднішнього ранку,

і фразами. Схоже, що вони, замерзлі в свідомості, розморозжуються і вилазять. Вилізлі слова лишаяються в ужитку. З учорашнього вечора фонографом зафіксовано: «не штовхайся», «падлюка», «злазь з підніжки», «я тобі покажу», «визнання Америки», «примус».

10 січня.

Спробували вдягнути. Спідню сорочку дозволив натягнути на себе охоче, навіть весело підсміюючись. Від кальсонів відмовився, виказавши протест хрипкими криками: «В чергу, сучі діти, в чергу!». Все ж одягли. Шкарпетки йому завеликі.

(У зошиті якісь схематичні малюнки, за всіма ознаками зображають перетворення собачої ноги на людську.)

Подовжується задня частина скелета стопи (planta). Видовжуються пальці. Кігті.

Повторне систематичне навчання відвідин убіральної. Прислуга абсолютно пригнічена.

Проте слід відзначити тямущість істоти. Справи цілком поліпшуються.

11 січня.

Штани для нього вже цілком прийнятні. Промовив довгу кумедну фразу: «Дай сигарети — у тебе старі штиблети».

Шерсть на голові — негуста, шовковиста. Легко сплутати з волоссям. Але підпалини на тімені лишилися. Сьогодні з вух обліз останній пух.

Колосальний апетит. Із захопленням їсть оселедець.

О 5-й годині по обіді подія: вперше істота вимовила слова, що не були відірвані від довколишніх явищ, а стали реакцією на них. Саме: коли професор наказав йому: «Не кидай недоїдки на підлогу», — несподівано відповів: «Відстань, гнидо».

Пилип Пилипович був вражений, потім оговтався і сказав:

— Якщо ти ще раз дозволиш собі вилаяти мене або лікаря, матимеш наганяй.

Цієї миті я сфотографував Шарика. Певен, що він уторопав слова професора. Похмура тінь упала на його обличчя. Глянув спідлоба досить роздратовано, але замовк.

Ура, він розуміє!

12 січня.

Закладає руки в кишені штанів. Відучується від лайки. Насвистував «Ех, яблучко...». Підтримує розмову.

Я не можу втриматися від кількох гіпотез: до біса омолодження, принаймні наразі. І дещо найвагомніше: завдяки дивовижному дослідженню проф. Преображенського розкрив одну з таємниць людського мозку. Незнану функцію гіпофіза — мозкового придатка — наразі з'ясовано. Він визначає людську подобу. Його гормони є найважливішими в організмі — гормонами вигляду. Новий напрямок відкривається в науці: без будь-якої реторти Фауста створений гомункул. Скальпель хірурга вдихнув

* Російська народна пісня, що після Жовтневої революції трансформувалася в частівку з безліччю варіацій, зокрема і з вульгарними конотаціями.

людське життя в живу істоту. Проф. Преображенський, ви — творець. (Чорнильна пляма.)

Проте я відхилився від суті... Отже, він підтримує розмову. За моїм припущенням, річ ось у чому: гіпофіз, що прижився, відкрив центр мовлення в собачому мозку, тож слова хлинули потоком. Як на мене, ми маємо розгорнутий мозок, який ожив, а не мозок щойно створений. О, дивне підтвердження еволюційної теорії! О, ланцюг найдовший від пса до Менделєєва-хіміка! Ще моя гіпотеза: у мозку Шарика за псячий період його життя скопичилося безліч понять. Усі слова, якими він передовсім оперує, — вуличні слова, він їх чув і заचाїв у мозку. Тепер, проходячи вулицею, затамувавши жах, я дивлюся на зустрічних псів. Бог їх знає, що в них криється в мізках.

* * *

Шарик читав. Читав (з знаки оклику). Це я здогадався. За Головрибою. Саме з кінця читав. І я навіть знаю, де відповідь на цю загадку: у перетині зорових нервів у пса.

* * *

Що в Москві коїться — розумом людським не збагнути. Сім сухарєвських гендлярів уже сидять за розповсюдження чуток про кінець світу, який накликали більшовики. Одарка Петрівна казала і навіть називала точну дату: 28 листопад 1925 року, в день преподобного мученика Стефана земля налетить на небесну вісь... Якісь шахраї вже читають лекції. Такий безлад ми зробили з цим гіпофізом, що хоч геть біжи з квартири. На прохан-

ня Преображенського я переїхав до нього і ночую в приймальні з Шариком. Оглядову перетворили на приймальню. Швондер мав рацію. Будком зловтішається. У шафах жодного скла, тому що стрибав. Ледве відучили.

* * *

Із Пилипом Пилиповичем щось дивно коїться. Коли я йому розповів про свої гіпотези і про надію розвинути Шарика в дуже високу психічну особистість, він хмикнув і відповів: «Гадаєте?». Тон його зловісний. Невже я помилився? Старий щось замислив. Поки я корплю над історією хвороби, він сидить над історією тієї людини, від якої ми взяли гіпофіз.

* * *

(У зошиті вкладений аркуш.)

Клим Григорович Чугункін, 25 років, неодружений. Безпартійний, симпатик. Тричі засуджений і виправданий: уперше через нестачу доказів, удруге — походження врятувало, втретє — умовно каторга на 15 років. Крадіжки. Професія — гра на балалайці у трактирах.

Невеличкого зросту, недоладної статури. Печінка збільшена (алкоголь). Причина смерті — удар ножом у серце в шинку («Стоп-Сигнал», неподалік Преображенської застави).

* * *

Старий, не відриваючись, сидить над клімівською історією хвороби. Не доберу — в чім річ. Бурчав, що, на жаль, не здогадався оглянути в

Зі щоденника лікаря Борменталя

паталогоанатомічній увесь труп Чугункіна. У чім річ — не второпаю. Хіба не байдуже, чий гіпофіз?

17 січня.

Не нотував кілька днів: хворів інфлюенцою. Протягом цього часу набув остаточного вигляду:

- а) за будовою тіла — досконала людина;
- б) вага — близько трьох пудів;
- в) невеличкий на зріст;
- г) голова маленька;
- д) почав курити;
- е) споживає людську їжу;
- ж) одягається самотійно;
- з) розмовляє рівно.

* * *

От тобі й гіпофіз (*чорнильна пляма*).

* * *

На цьому історію хвороби завершую. Перед нами новий організм; спостерігати за ним потрібно спочатку.

Додаток: стенограми мовлення, записи фонографа, фотографічні знімки.

Підпис: асистент професора П. П. Преображенського

Лікар Борменталь.

Розділ 6

Панував зимовий вечір. Кінець січня. Передобідня година, перед прийомом. На одвірку біля дверей до приймальні висів білий аркуш паперу, на якому рукою Пилипа Пилиповича було зазначено:

«Лушпати насіння в квартирі забороняю.

П. Преображенський».

І синім олівцем великими, мов тістечка, літерами рукою Борменталя:

«Грати на музичних інструментах від п'ятої години дня до сьомої години ранку заборонено».

Далі рукою Зіни:

«Коли повернетесь, перекажіть Пилипу Пилиповичу: я й гадки не маю — куди він подівся. Федір каже, що зі Швондером».

Рукою Преображенського:

«Сто років чекатиму на скляра?»

Рукою Одарки Петрівни (друковано):

«Зіна подалася до магазину, сказала — приведе».

У їдальні було зовсім по-вечірньому завдяки лампі під шовковим абажуром. Світло з буфета падало перебите навпіл — дзеркальні скельця були заклеєні навкіс хрестом від однієї фасетки до іншої. Пилип Пилипович, схилившись над столом, занурився в розгорнутий величезний аркуш газети.

Блискавки кромсали його обличчя, і крізь зуби випорскували обірвані, куці, туркотливі слова. Він читав допис:

— Одарка Петрівна вам гидоту подарувала, на кшталт цих черевиків. Що це за сяюче жакіття? Відкіля? Я що просив? Купити при-стой-ні черевики; а це що? Невже доктор Борменталь такі вибрав?

— Я йому велів, щоб лаковані. Що я, гірше людей? Підіть на Кузнецкій — усі в лакованих.

Пилип Пилипович повертів головою і заговорив наполегливо:

— Спання на підлозі заборонено. Зрозуміло? Що це за нахабство! Адже ви заважаєте. Там жінки.

Обличчя людини потемніло, і губи відстовбурчилися.

— Ну, вже й жінки. Подумаєш. Пані які. Звичайна прислуга, а форсу як у комісарші. Це все Зінька ябедничає.

Пилип Пилипович глянув суворо:

— Не сміти називати Зіну Зінькою! Зрозуміло? Мовчання.

— Зрозуміло, я вас питаю?

— Зрозуміло.

— Прибрати цю гидоту з шиї. Ви... ти... Ви гляньте на себе в дзеркало — на що ви схожі. Балаган якийсь. Недопалки на підлогу не кидати — усоте прошу. Щоб я більше не чув жодного лайливого слова в квартирі! Не плювати! Ось плювальниця. З пісуаром поводитись акуратно. Із Зіною всілякі розмови припинити. Вона скаржиться, що ви потемки її підстерігаєте. Дивіться мені! Хто відповів пацієнтові «Пес його знає»?! Чи, може, гадаєте, що ви в шинку, га?

— Щось ви мене, батяню, надто пригноблюєте, — раптом плаксиво вимовив чоловічок.

Пилип Пилипович зачервонівся, окуляри зблиснули.

— Хто це тут вам батяня? Що це за фамільярності? Щоб я більше не чув цього слова! Називати мене на ім'я й по батькові!

Зухвальство спалахнуло в чоловічку.

— Та що ви всі... То не плюй. То не кури. Туди не ходи... Що вже це насправді? Геть як у трамваї. Що ви мені жити не даєте?! І щодо «батяні» — це ви даремно. Хіба я просив мені операцію робити? — Чоловічок обурено гавкав. — Отакої! Вхопили тварину, пошматували ножом голову, а тепер гребують. Я, може, свого дозволу на операцію не давав. А так само (чоловічок закотив очі до стелі, ніби згадуючи якусь формулу), а так само і мої рідні. Я позов, може, маю право пред'явити.

Очі Пилипа Пилиповича аж округлилися, сигара випала з рук. «Ото тип», — промайнуло в його голові.

— Ви, прошу пана, незадоволені, що вас перетворили на людину? — примружившись запитав він. — Ви, може, вважаєте за краще знову бігати по смітниках? Мерзнути обабіч підворіть? Ну, якби я знав...

— Та що ви все шпиняєте — смітник, підворіття. Я свій шматок хліба здобував. А якби я помер у вас під ножем? Що ви на це скажете, товаришу?

— Пилип Пилипович! — роздратовано вигукнув Пилип Пилипович. — Я вам не товариш! Це жахливо! — «Страхіття, жах», — подумалося йому.

— Авжеж, звісно, атож... — іронічно заговорив чоловічок і переможно відставив ногу, — ми розуміємо-с. Які вже ми вам товариші! Куди нам.

Ми в університетах не навчалися, у квартирах із 15 кімнат із ванними не жили. Утім тепер пора б це припинити. Наразі кожен має своє право...

Пилип Пилипович, полотніючи, слухав міркування чоловічка. Той перервав промову і демонстративно подався до попільнички з пожованою цигаркою в руці. Ходив він перехильцем. Промовистими жестами довго м'яв недопалок у раковині з виразом: «На! На!». Загасивши цигарку, він на ходу раптом клацнув зубами і сунув ніс під пахву.

— Пальцями бліх ловити! Пальцями! — люто крикнув Пилип Пилипович. — І я не розумію — відкіля ви їх берете?

— Та що вже, розводжу я їх, чи що? — образився чоловічок. — Певно блохи мене люблять, — тут він пальцями понишпорив у підкладці під рукавом і випустив у повітря жмут рудої легкої вати.

Пилип Пилипович здійняв очі до гірлянд на стелі і затарабанив пальцями по стільниці. Чоловічок, стративши блоху, відійшов і сів на стілець. Руки він при цьому, опустивши кисті, розвісив уздовж полі піджака. Очі його скошилися на шашки паркету. З неймовірною насолодою він розглядав свої черевки. Пилип Пилипович подивився туди, де сяяли різкі відблиски на тупих носачах, примружив очі й мовив:

— То у якій справі ви хотіли говорити зі мною?

— Та хіба то справа! Річ буденна. Документ, Пилипе Пилиповичу, мені треба.

Пилипа Пилиповича трохи пересмикнуло.

— Гм... Грець! Документ! Дійсно... Гмм... А, можливо, це якось можна... — голос його звучав невпевнено і тоскно.

— Та що ви, — впевнено відказав чоловічок, — хіба можна без документа? Це вже — даруйте. Самі знаєте — людині без документів суворо забороняється існувати. По-перше, Будинковий комітет...

— До чого тут Будком?

— Як це до чого? Перестривають, запитують — коли ж ти, кажуть, вельмишановний, пропишешся?

— Ох ти, Господи, — понуро вигукнув Пилип Пилипович, — перестривають, запитують... Уявляю, що ви їм кажете. Адже я вам забороняв волюдати сходами.

— Хіба я — каторжанин? — здивувався чоловічок, і переконаність у власній правоті запалала навіть на рубіні його краватки. — Як це так «волюдати»? Мене ображають ваші слова. Я ходжу, як всі люди.

При цьому він зачовгав лакованими ногами по паркету.

Пилип Пилипович замовк, відвівши очі. «Усе ж варто стримуватися», — подумав він. Підійшовши до буфета, він одним махом випив склянку води.

— Добре, добре-с, — спокійніше заговорив він, — справа не в словах. Отож, що каже цей ваш чарівний Будком?

— Що ж йому казати... Та ви даремно його чарівним лаєте. Він інтереси захищає.

— Чиї інтереси, дозвольте подікавитися?

— Відомо чиї — трудового елементу.

Очі Пилипа Пилиповича аж вирячилися від здивування.

— А ви що — трудівник?

— Авжеж, ясна річ — не непман*.

* Приватний підприємець, торговець періоду НЕП.

— Ну, гаразд. Отже, що ж йому потрібно на захиста вашого революційного інтересу?

— Відомо що — прописати мене. Вони кажуть — де ж це бачено, щоб людина проживала в Москві непрописана. Це — перше. А найголовніше — облікова картка. Я дезертиром бути не бажаю. Знову ж — спілка, біржа...

— Дозвольте поцікавитися, за чим я вас пропишу? З цієї скатертини або за своїм паспортом? Адже потрібно все-таки зважати на ситуацію. Зважте, що ви... е... гм... Ви ж, так би мовити, — істота, яка з'явилася несподівано, зненацька, істота лабораторна. — Слова Пилипа Пилиповича звучали дедалі невпевненіше.

Чоловічок переможно мовчав.

— Ну, гаразд. Що ж, зрештою, потрібно, щоб вас прописати і взагалі влаштувати все за планом цього вашого Будкому? Адже ви не маєте ні імені, ні прізвища.

— Це ви несправедливо. Ім'я я собі цілком спокійно можу обрати. Надрукував у газеті і шабаш.

— І як же ви бажаєте називатися?

Чоловічок поправив краватку і відповів:

— Поліграф Поліграфович.

— Та не клейте дурня, — похмуро відгукнувся Пилип Пилипович, — я з вами серйозно розмовляю.

Уїдлива усмішка скривила вусики чоловічка.

— Щось не доберу я, — заговорив він весело й осмислено. — Мені по матінці не можна. Плювати — не можна. А від вас лишень і чую: «дурень, дурень». Мабуть, тільки професорам дозволяється сваритися в Ресефесері.

Пилип Пилипович налився кров'ю і, наповнюючи склянку, розбив її.

Напившись із іншої, подумав: «Ще трохи, й він мене вчити стане і матиме цілковиту рацію. Не можу себе опанувати».

Він повернувся на стільці, у край ввічливо схилив стан і зі сталеною твердістю сказав:

— Да-руйте. У мене розладналися нерви. Ваше ім'я видалося мені дивним. Де ви, цікаво знати, відкопали собі таке?

— Будком порадив. За календарем шукали — яке тобі, кажуть? Я і вибрав.

— Та в жодному календарі нічого подібного бути не може.

— Досить дивно, — чоловічок посміхнувся, — таж у вас в оглядовій висить.

Пилип Пилипович, не підводячись, потягнувся до кнопки на шпалерах, і на дзвінок з'явилася Зіна.

— Календар з оглядової.

Тривала пауза. Коли Зіна повернулася з календарем, Пилип Пилипович запитав:

— Де?

— 4-го березня святкується.

— Покажіть... гм... грець... У грубу його, Зіно, не гайно.

Зіна, перелякано вирячивши очі, подалася з календарем, а чоловічок докірливо похитав головою.

— Прізвищем дозволете поцікавитися?

— Прізвище я згоден спадкове взяти.

— Як? Спадкове? А саме?

— Шариков.

* * *

У кабінеті перед столом стояв голова будинкового комітету Швондер у шкіряній тужурці. Лікар Борменталь сидів у кріслі. При цьому на рум'яних від морозу щоках лікаря (він щойно повернувся) був такий само розгублений вираз, що й у Пилипа Пилиповича, який сидів поруч.

— Як же писати? — нетерпляче запитав він.

— Що ж, — заговорив Швондер, — справа нескладна. Пишіть посвідчення, громадянине професор. Що так, мовляв, і так, пред'явник цього дійсно Шариков Поліграф Поліграфович, гм... Який зродився у вашій, мовляв, квартирі.

Борменталь розгублено поворухнувся. Пилип Пилипович смикнув вусом.

— Гм... От грець! Більшого безглуздя й не вигадати! Нічого він не зродився, а просто... Ну, одним словом...

— Це — ваша справа, — зі спокійною зловтіхою промовив Швондер, — зродився чи ні... Загалом це ж ви робили дослід, професоре! Ви і створили громадянина Шарикова.

— І дуже просто, — прогарчав Шариков від книжкової шафи. Він вдивлявся в краватку, що відбивалася в дзеркальній безодні.

— Я настійно прошу вас, — огризнувся Пилип Пилипович, — не втручатися в розмову. Ви даремно кажете «і дуже просто» — це геть не просто.

— Як же мені не втручатися, — ображено забубонів Шариков.

Швондер негайно його підтримав.

— Вибачте, професоре, громадянин Шариков цілком має рацію. Це його право — брати участь в обговоренні його долі, адже тут ідеться про документи. А документ — найважливіша у світі річ.

Цієї миті оглушливе дзеленчання над вухом обірвало розмову. Пилип Пилипович сказав у трубку:

— Так... — почервонів і закричав: — Прошу не відволікати мене через дрібниці. Вам що до того? — і він із силою всадив трубку в рогульки.

Натхненна радість розлилася обличчям Швондера.

Пилип Пилипович, червоніючи, прокричав:

— Одним словом, закінчимо це.

Він відірвав аркуш від блокнота і накидав кілька слів, потім роздратовано прочитав уголос:

— «Цим засвідчую»... Хай йому грець, що таке... гм... «Пред'явник цього — людина, яку отримали під час проведення лабораторного експерименту внаслідок операції на головному мозку, потребує документів»... Грець! Та я взагалі проти отримання цих ідіотських документів. Підпис — «професор Преображенський».

— Досить дивно, професоре, — образився Швондер, — як це так ви документи називаєте ідіотськими? Я не можу дозволити перебування в будинку бездокументного мешканця, та ще й невзятого на військовий облік міліцією. А раптом війна з імперіалістичними хижакками?

— Я воювати нікуди не піду! — раптом похмуро гавкнув Шариков до шафи.

Швондер оторопів, проте швидко оговтався і чемно зауважив Шарикову:

— Ви, громадянин Шариков, говорите украй несвідомо. На військовий облік необхідно стати.

— На облік стану, а воювати — дуля з маком, — неприязно відповів Шариков, поправляючи бант.

Настала черга Швондера зніжковіти. Преображенський злісно і тоскно переглянувся з Борменталем: «От вам і мораль». Борменталь багатозначно кивнув головою.

— Я тяжко поранений під час операції, — похмуро підвів Шариков, — мене, бачте, он як обробили, — і він показав на голову. Поперек чола тягнувся дуже свіжий операційний шрам.

— Ви анархіст-індивідуаліст? — запитав Швондер, високо піднімаючи брови.

— Мені білий квиток годиться, — відповів Шариков на це.

— Ну-с, гаразд, не важливо наразі, — відповів здивований Швондер, — факт у тому, що ми посвідчення професора передамо в міліцію і нам видадуть документ.

— Ось що, е... — зненацька перебив його Пилип Пилипович, охоплений якоюсь думою, — чи немає у вас у будинку вільної кімнати? Я згоден її купити.

Жовтенькі іскри з'явилися в карих очах Швондера.

— Ні, професоре, на превеликий жаль. І не передбачається.

Пилип Пилипович зціпив губи і нічого не мовив. Знову заgrimів телефон. Пилип Пилипович, нічого не запитуючи, мовчки скинув трубку з рогульок так, що вона, покрутившись трохи, повисла на блакитному шнурі. Усі здригнулися. «Перенервував

старий», — подумав Борменталь, а Швондер, блискаючи очима, вклонився і вийшов.

Шариков, поскрипуючи шевським рантом, подався слідом за ним.

Професор залишився наодинці з Борменталем. Трохи помовчавши, Пилип Пилипович струсонув головою і мовив:

— Це жахіття, чесне слово. Ви бачите? Клянуся вам, дорогий лікарю, я змучився за ці два тижні більше, ніж за останні 14 років! Ото — тип, я вам скажу...

На віддалі глухо тріснуло скло, потім спурхнув заглушений жіночий вереск і раптово ж стих. Нечиста сила торохнула по шпалерах у коридорі, прямуючи до оглядової, там чимось гримнуло і миттєво пролетіло назад. Грюкнули двері, і в кухні відгукнувся низький крик Одарки Петрівни. Потім завив Шариков.

— Боже мій, щось іще! — закричав Пилип Пилипович, кидаючись до дверей.

— Кіт, — здогадався Борменталь і вискочив слідом за ним. Вони понеслися по коридору в передпокій, увірвалися в нього, звідти звернули в коридор до вбиральні й ванної. З кухні вискочила Зіна і впритул наскочила на Пилипа Пилиповича.

— Скільки разів я наказував — котів щоб не було, — мов сказившись, закричав Пилип Пилипович. — Де він?! Іване Арнольдовичу, заради всього святого, заспокойте пацієнтів у приймальні!

— У ванній, у ванній дідько проклятущий сидить, — задихаючись, закричала Зіна.

Пилип Пилипович навалився на двері ванної, але ті не піддавалася.

— Відкрити цієї ж секунди!

У відповідь у замкненій ванній по стінах щось застрибало, гепнули тази, за дверима глухо заревів дикий голос Шарикова:

— Уб'ю на місці...

Вода зашуміла по трубах і полилася. Пилип Пилипович наліг на двері й почав їх рвати. З перекошеним обличчям на порозі кухні з'явилася розпашіла Одарка Петрівна. Потім високе скло, що виходило під самою стелею із ванної в кухню, тріснуло червивою тріщиною і з нього вивалилися дві скалки, а за ними випав величезний котяра в тигрових кільцях і з блакитним бантом на шиї, схожий на городового. Він упав прямо на стіл у довге блюдо, розколовши його вздовж, із блюда — на підлогу, потім повернувся на трьох лапах, а ще однією змахнув, ніби в танці, й негайно просочився у вузьку щілину на чорні сходи. Щілина розширилася, і кіт змінився старечою фізіономією в хустці. Спідниця старої, усіяна білим горохом, опинилася в кухні. Стара вказівним і великим пальцем обтерла запалий рот, припухлими і колючими очима оглянула кухню і зацікавлено мовила:

— О, Господи Ісусе!

Блідий Пилип Пилипович перетнув кухню і грізно запитав у старої:

— Чого вам?

— Цікаво глянути на песика, який розмовляє, — улесливо відповіла стара і перехрестилася.

Пилип Пилипович сплотнів ще більше, підійшов упритул до старої і придушено шепнув:

— Геть. Геть негайно з кухні!

Стара позадкувала до дверей і мовила, образившись:

— Щось аж надто зухвало, пане професор.

— Геть, я кажу! — повторив Пилип Пилипович, і очі його округлилися, мов у сови. Він власноруч гепнув чорними дверима за старою. — Одарко Петрівно, я ж просив вас!

— Пилипе Пилиповичу, — в розпачі відповіла Одарка Петрівна, стискаючи оголені руки в кулаки, — що ж я вдію? Народ щодень добивається, хоч все покинь.

Вода у ванній ревіла глухо і грізно, та голосів вже було не чути.

Увійшов лікар Борменталь.

— Іване Арнольдовичу, настійно прошу... Гм... Скільки там пацієнтів?

— Одинадцять, — відповів Борменталь.

— Відпустіть усіх, сьогодні не прийматиму.

Пилип Пилипович постукав кісточкою пальця в двері й крикнув:

— Зараз же вийдіть, будьте ласкаві! Навіщо ви замкнулися?

— Гу-гу! — жалібно і мляво відповів голос Шарикова.

— Якого дідька!.. Не чую, закрийте воду.

— Гау! Гау!..

— Та закрийте воду! Що він зробив — не розумію... — шаленіючи, закричав Пилип Пилипович.

Зіна й Одарка Петрівна, відчинивши двері, визирали з кухні. Пилип Пилипович ще раз погримав кулаком у двері.

— Ось він! — вигукнула Одарка Петрівна з кухні.

Пилип Пилипович кинувся туди. З розбитого вікна під стелею висунулася в кухню фізія Поліграфа Поліграфовича. Вона була перекошена, очі плаксиві, а вздовж носа тягнулася, пламеніючи від свіжої крові, подряпина.

— Ви збожеволіли? — запитав Пилип Пилипович. — Чому ви не виходите?

Шариков тоскно й перелякано озирнувся і відповів:

— Защипнувся я.

— Відкрийте замок. Що ж, ви ніколи замка не бачили?

— Та не відкривається, окаянный! — злякано відповів Поліграф.

— Лелечки! Він запобіжник защипнув! — вигукнула Зіна, сплеснувши в долоні.

— Там гудзик є такий! — вигукував Пилип Пилипович, намагаючись перекричати воду. — Натисніть його донизу... Донизу натискайте! Донизу!

Шариков зник, а за хвилину знову з'явився у віконці.

— Ні пса не видно, — з жахом прогавкав він у вікно.

— Так лампу запаліть. Він сказився!

— Котяра проклятуций лампу розкокав, — відповів Шариков, — а я став його, негідника, за лапи хапати, кран вивернув, а тепер знайти не можу.

Усі втрьох сплеснули в долоні, так і застигши.

Хвилини за п'ять Борменталь, Зіна й Одарка Петрівна сиділи поряд на мокрому килимі, згорнутому трубкою біля порога, і задніми місцями притискали його до щілини під дверима, а швейцар Федір із за-

паленою вінчальною свічкою Одарки Петрівни ліз у слухове вікно дерев'яною драбиною. Його зад в одезині у велику сіру клітинку промайнув у повітрі й зник в отворі.

— Ду... Гу-гу! — щось кричав Шариков крізь ревіння води.

Почувся голос Федора:

— Пилипе Пилиповичу, все одно треба вибивати, нехай розійдеться, відсмокчемо з кухні.

— Вибивайте! — сердито крикнув Пилип Пилипович.

Трійка піднялася з килима, двері з ванної на-тиснули, і негайно хвиля хлинула в коридорчик. У ньому вона розділилася на три потоки: прямо — до іншої вбиральні навпроти, праворуч — у кухню і ліворуч — у передпокій. Тьопуючи і стрибаючи, Зіна зачинила до нього двері. По щиколотки у воді вийшов Федір, чомусь посміхаючись. Він був мокрий із голови до п'ят.

— Ледве заткнув, напір сильний, — пояснив він.

— Де цей? — запитав Пилип Пилипович і з прокляттям підняв одну ногу.

— Боїться виходити, — безглуздо посміхаючись, пояснив Федір.

— Бити будете, батяню? — долинув із ванної плаксивий голос Шарикова.

— Телепень! — відрубав Пилип Пилипович.

Зіна й Одарка Петрівна в підіткнутих до колін спідницях, із голими ногами, і Шариков зі швейцаром, босі, з засуканими штанами шваркають мокрими ганчірками по підлозі кухні і віджимають їх у брудні відра й раковину.

Покинута плита гула. Вода текла через двері на сходовий майданчик прямо в проліт сходів і падала в підвал.

Борменталь, витягнувшись на пальчиках, стояв у глибокій калюжі, на паркеті передпокою і вів перемовини крізь ледь прочинені двері на ланцюжку.

— Прийому сьогодні не буде, професор нездухає. Будьте ласкаві, відійдіть від дверей, у нас труба лопнула...

— А коли ж прийом? — Допитувався голос за дверима. — Мені лишень на хвилиночку...

— Не можу, — Борменталь переступив з носаків на каблуки, — професор лежить, і труба лопнула. Завтра прошу. Зіно! Дорога! Звідси витирайте, а то вода на парадні сходи потече.

— Ганчірки не беруть.

— Зараз кружками вичерпаємо, — відгукнувся Федір, — заждіть.

У двері дзвонили раз по раз, і Борменталь вже підшоною стояв у воді.

— Коли ж операція? — чіплявся голос і намагався просунутися в щілину.

— Труба лопнула...

— Я в калошах пройшов би...

Синюваті силуети з'явилися за дверима.

— Не можна, прошу завтра.

— А я записаний.

— Завтра. Катастрофа з водогоном.

Федір біля ніг лікаря совався в озері, зачерпував глеком, а подряпаний Шариков придумав новий спосіб. Він згорнув величезну ганчірку в трубку, ліг животом у воду і погнав її з передпокою назад до вбиральні.

— Що ти, дідьку, по всій квартирі ганяєш? — сердилася Одарка Петрівна. — Виливай у раковину.

— Та що в раковину, — хапаючи руками каламутну воду, відповідав Шариков, — вона на парадний потече.

З коридору зі скреготом виїхала лавочка, і на ній балансуючи, витягнувся Пилип Пилипович у смугасто-синіх шкарпетках.

— Іване Арнольдовичу, досить вже відповідати. Ідіть у спальню, я вам туфлі дам.

— Нічого, Пилипе Пилиповичу, дрібниці.

— У калоші станьте.

— Та байдуже. Все одно вже ноги мокрі.

— Ах, Боже мій! — засмучувався Пилип Пилипович.

— І що за шкідло ця тварина! — обурено вигукнув раптом Шариков, виїхавши навшпиньки з суповою мискою в руці.

Борменталь зачинив двері й, не стримавшись, засміявся. Ніздрі Пилипа Пилиповича роздулися, окуляри спалахнули.

— Це ви про кого кажете? — запитав він у Шарикова з висоти. — Дозвольте поцікавитися.

— Про kota я кажу. Ото наволоч! — відповів Шариков, бігаючи очима.

— Знаєте, Шариков, — відсапуючись, мовив Пилип Пилипович, — у житті я ще не бачив істоти нахабнішої за вас.

Борменталь гикнув.

— Ви, — продовжував Пилип Пилипович, — просто нахаба. Як ви смієте це казати? Ви все це вчинили і ще дозволяєте... Та ні! Це дідько знає що таке!

— Шариков, скажіть мені, будь ласка, — заговорив Борменталь, — скільки часу ви ще будете ганятися за котами? Соромтеся! Адже це ж неподобство! Дикун!

— Який я дикун? — похмуро відгукнувся Шариков. — І ніякий я не дикун. Його ж стерпіти в квартирі неможливо. Лишень і шукає — аби щось поцупити. Фарш ізжер в Одарки. Я його повчити хотів.

— Вас би самого повчити! — відповів Пилип Пилипович. — Ви погляньте на свою фізіономію в дзеркало.

— Ледь око не видряпав, — похмуро відгукнувся Шариков, торкаючись очей мокрою брудною рукою.

Коли чорний від вологи паркет трохи підсох, усі дзеркала вкрилися банним туманом і дзвінки припинилися. Пилип Пилипович у сап'янових червоних туфлях стояв у передпокої.

— Ось вам, Федоре.

— Красно дякую.

— Переодягніться негайно ж. Так, ось що: випийте в Одарки Петрівни горілки.

— Красно дякую, — Федір пом'явся, потім сказав. — Тут ще, Пилипе Пилиповичу. Я перепрошую, якось ніяково. Тільки — за скло в сьомій квартирі... Громадянин Шариков камінням жбурляв...

— У кота? — запитав Пилип Пилипович, насупившись, мов хмара.

— Ото ж бо, що в господаря квартири. Він уже в суд погрожував подати.

— От дідько!

— Куховарку Шариков їхню обійняв, а той його гнати став. Ну, посварилися.

— Заради бога, ви мені завжди повідомляйте одразу про такі речі! Скільки потрібно?

— Півтора.

Пилип Пилипович витягнув три блискучі півгривні й вручив Федору.

— Ще за такого мерзотника півтора карбованця платити, — почувся в дверях глухий голос, — та він сам...

Пилип Пилипович обернувся, закусив губу і мовчки натиснув на Шарикова, витіснив його в приймальню і замкнув на ключ. Шариков зсередини негайно загуркотів кулаками в двері.

— Не сміти! — явно хворим голосом вигукнув Пилип Пилипович.

— Ну, це вже дійсно, — багатозначно зауважив Федір, — такого нахабного я в житті не бачив.

Борменталь мов з-під землі виріс.

— Пилипе Пилиповичу, прошу вас, не хвилюйтеся.

Енергійний ескулап відімкнув двері в приймальню і звідти долинув його голос:

— Ви що? У шинку, чи що?

— Це так... — додав рішуче Федір, — оце так... Та по вуху б іще...

— Ну, що ви, Федоре, — сумно буркнув Пилип Пилипович.

— Та що ви, вас шкода, Пилипе Пилиповичу.

Розділ 7

— Ні, ні й ні! — настійно заперечив Борменталь. — Будьте ласкаві закласти.

— Та що, їй-богу, — забурчав невдоволено Шариков.

— Дякую вам, лікарю, — ласкаво сказав Пилип Пилипович, — а то мені вже набридло робити зауваження.

— Усе одно не дозволю трапезувати, доки не закладете. Зіно, приберіть майонез від Шарикова.

— Як це так «приберіть»? — обурився Шариков. — Я зараз закладу.

Лівою рукою він затулив блюдо від Зіни, а правою запхав серветку за комір і став схожий на клієнта в перукарні.

— І виделкою, прошу, — додав Борменталь.

Шариков понуро зітхнув і став ловити шматки осетрини в густому соусі.

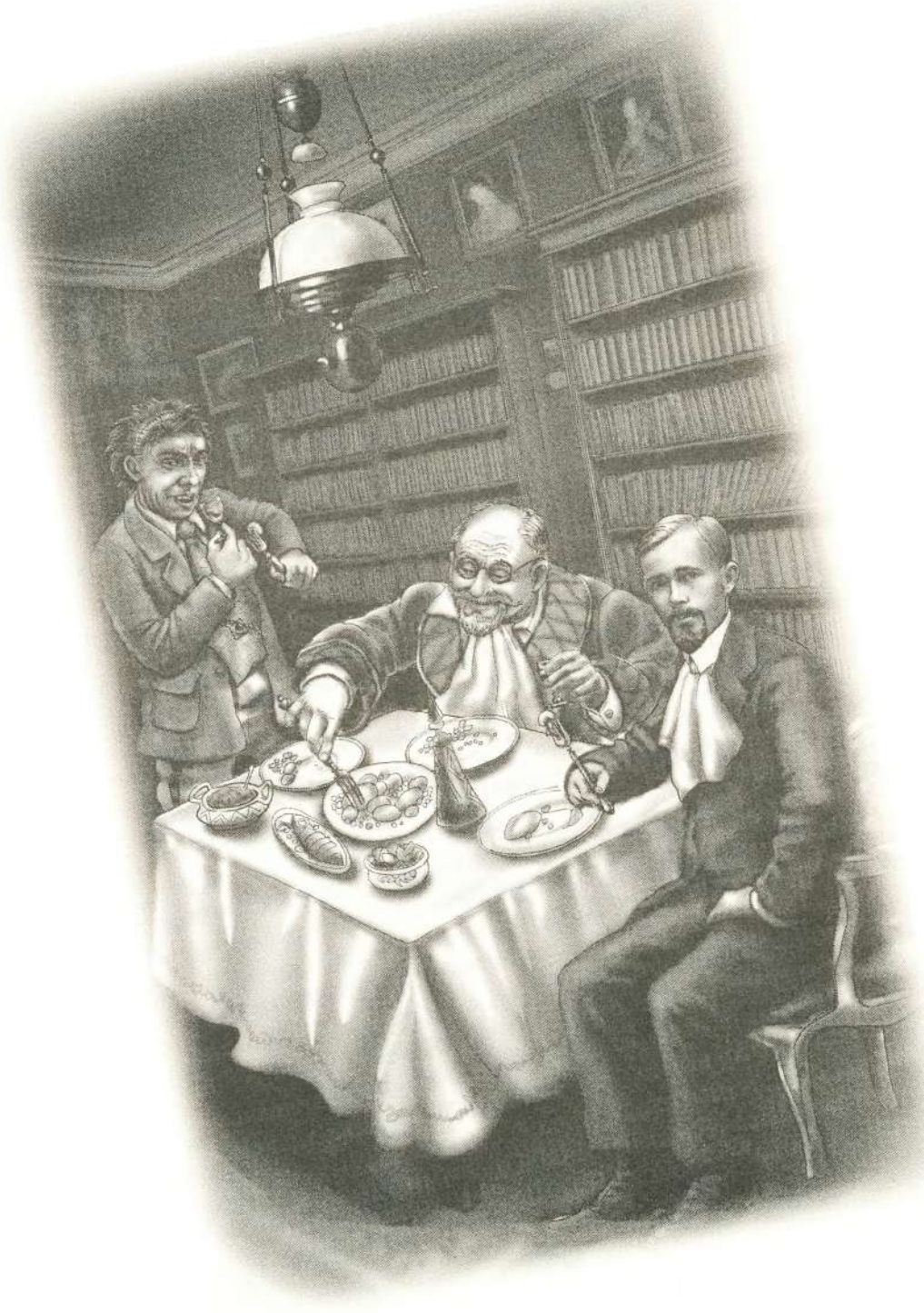
— Я ще горілочки вип'ю? — заявив він запитально.

— А чи не стачить вам? — поцікавився Борменталь. — Останнім часом ви занадто налягає на горілку.

— Вам шкода? — поцікавився Шариков і зиркнув спідлоба.

— Дурниці кажете... — втрутився суворий Пилип Пилипович, але Борменталь його перебив.

— Не переймайтеся, Пилипе Пилиповичу, я сам. Ви, Шариков, нісенітницю верзете, і найпередніше

обурює те, що кажете її безапеляційно й упевнено. Горілки мені, звісно, не шкода, тим паче, що вона не моя, а Пилипа Пилиповича. Просто — це шкідливо. Це — перше, а друге — ви і без горілки поведіться непристойно.

Борменталь вказав на заклесний буфет.

— Зіночко, дайте мені, будь ласка, ще риби, — сказав професор.

Шариков тим часом потягнувся до карафки і, зиркнувши на Борменталья, налив чарку.

— Й іншим треба запропонувати, — сказав Борменталь, — і так: спершу Пилипу Пилиповичу, потім мені, а насамкінець уже й собі.

На шариковському роті блимнула ледь помітна сатирична посмішка, і він розлив горілку по чарчинах.

— От усе у вас, як на параді, — заговорив він, — серветку — туди, краватку — сюди, і «даруйте», і «будь ласка-мерсі», а так, щоб по-справжньому, то — нема. Мучите самі себе, мов за царського режиму.

— А як це «по-справжньому»? Дозвольте поцікавитися.

Шариков на це нічого не відповів Пилипу Пилиповичу, а підняв чарку і мовив:

— Ну, бажаю, щоб усі...

— І вам також, — почасти з іронією відгукнувся Борменталь.

Шариков вихлюпнув вміст чарки собі в глотку, зморщився, шматочок хліба підніс до носа, понюхав, а потім проковтнув, причому очі його налилися слізьми.

— Стаж, — раптом уривчасто і ніби в забутті промовив Пилип Пилипович.

Борменталь здивовано скосив очі.

— Прошу...

— Стаж! — Повторив Пилип Пилипович і гірко хитнув головою. — Тут геть нічим не зарадиш — Клим.

Борменталь із надзвичайною цікавістю гостро вдивлявся в очі Пилипа Пилиповича:

— Ви так гадаєте, Пилипе Пилиповичу?

— Нічого думати, переконаний у цьому.

— Невже... — почав Борменталь і зупинився, покосившись на Шарикова.

Той підозріло насупився.

— Später* ... — неголосно сказав Пилип Пилипович.

— Gut**, — відгукнувся асистент.

Зіна внесла індичку. Борменталь налив Пилипу Пилиповичу червоного вина і запропонував Шарикову.

— Я не хочу. Я краще горілочки вип'ю. — Обличчя його замаслилося, на лобі проступив піт, він повеселішав. І Пилип Пилипович трохи подобришав опісля вина. Його очі прояснилися, він прихильніше поглядав на Шарикова, чорна голова якого в серветці сяяла, неначе муха в сметані.

Борменталь же, підкріпившись, виявив схильність до діяльності.

— Ну-с, що ж ми з вами робитимемо сьогодні ввечері? — поцікавився він у Шарикова.

Той, покліпавши очима, відповів:

— Найкраще — до цирку подамося.

* Пізніше (нім.).

** Гаразд (нім.).

— Щодня до цирку, — благодушно зауважив Пилип Пилипович, — це доволі нудно, як на мене. Я на вашому місці бодай раз до театру сходив би.

— До театру я не піду, — неприязно відгукнувся Шариков і перехрестив рот.

— Гикання за столом відбиває у решти апетит, — машинально повідомив Борменталь. — Ви мені даруйте... Чому, власне, вам не подобається театр?

Шариков поглянув у порожню чарку, мов у бінокль, подумав і відкопчили губи.

— Та дурня-валяння... Розмовляють, розмовляють... Контрреволюція одна.

Пилип Пилипович відкинувся на готичну спинку і зареготав так, що в роті у нього засяяв золотий частокіл. Борменталь лишень повертів головою.

— Ви почитали б бодай щось, — запропонував він, — а то, знаєте...

— Уже й так читаю, читаю... — відповів Шариков і раптом хижо й швидко налив собі півсклянки горілки.

— Зіно, — тривожно погукав Пилип Пилипович, — прибирайте, дитинко, горілку. Більше вже не потрібна. Що ж ви читаєте?

У голові у нього раптом майнула картина: безлюдний острів, пальма, людина в звірячій шкурі й куколі. «Треба буде Робінзона...»

— Це... як його... листування Енгельса з цим... Як його — диявола? — з Каутським.

Борменталь зупинив на півшляху виделку зі шматком білого м'яса, а Пилип Пилипович розлив вино. Шариков цієї миті примудрився проковтнути горілку.

Пилип Пилипович поклав на стіл лікті, придивився до Шарикова і запитав:

— Дозвольте поцікавитися вашою думкою щодо прочитаного.

Шариков знизав плечима.

— Та не згоден я.

— З ким? З Енгельсом чи з Каутським?

— З обома, — відповів Шариков.

— Це чудово, клянуся богом. «Всіх, хто скаже, що є інша...» А що ж особисто ви можете запропонувати?

— Та що тут пропонувати?.. А то пишуть, пишуть... Конгрес, німці якісь... Голова пухне. Взяти все й поділити...

— Так я і думав! — вигукнув Пилип Пилипович, ляпнувши долонею по скатертині. — Саме так і думав.

— Ви і спосіб знаєте? — поцікавився Борменталь.

— Та який тут спосіб, — стаючи балакучим опісля горілки, пояснив Шариков, — справа простацька. А то що ж: один у семи кімнатах розселився, штанів у нього сорок пар, а інший вештається, на смітниках харчу добуває...

— Щодо семи кімнат — це ви, звісно, на мене натякаєте? — гордовито примружившись, запитав Пилип Пилипович.

Шариков зіщулився і промовчав.

— Що ж, добре, я не проти поділу. Лікарю, скільком ви вчора відмовили?

— Тридцяти дев'яти людям, — негайно відповів Борменталь.

— Гм... Триста дев'яносто рублів. Ну, гріх на трьох мужчин. На дам — Зіну й Одарку Петрівну — не зважатимемо. З вас, Шариков, сто тридцять рублів. Постарайтеся внести.

— Отакої, — перелякано відповів Шариков, — це за що таке?

— За кран і за kota! — гаркнув раптом Пилип Пилипович, виходячи зі стану іронічного спокою.

— Пилипе Пилиповичу, — стривожено вигукнув Борменталь.

— Стривайте. За неподобство, яке ви вчинили і через що зірвали прийом. Це ж нестерпно. Людина, мов первісна, стрибає по всій квартирі, рве крани. Хто вбив кішку в мадам Поласухер? Хто?..

— Ви, Шариков, третього дня на сходах вкусили даму, — підхопив Борменталь.

— Ви стоїте... — гарчав Пилип Пилипович.

— Та вона мені по морді тріснула, — заверещав Шариков, — у мене не казенна морда!

— Тому що ви її за груди ущипнули, — закричав Борменталь, перекинувши келих, — ви стоїте...

— Ви стоїте на найнижчому щаблі розвитку, — перекричав Пилип Пилипович, — ви, який лишень формуєтеся, розумово слабка істота, усі ваші вчинки виключно тваринні, і ви в присутності двох людей із університетською освітою дозволяєте собі із зухвальством абсолютно нестерпним давати якісь поради космічного масштабу і космічної ж глупоти про те, як все поділити... А тим часом ви наковтали-ся зубного порошку...

— Третього дня, — підтвердив Борменталь.

— Ну от, — гримів Пилип Пилипович, — зятяйте раз і назавжди й хоч на лобі запишіть, — до речі, чому ви стерли з нього цинкову мазь*? — Що ви

* Цинкова мазь, яку використовували для заживлення гнійних ран.

маєте мовчати і слухати, що вам кажуть. Учитися і намагатися стати хоч трохи адаптованим членом соціального суспільства. До речі, який негідник підсунув вам цю книжку?

— У вас усі негідники, — злякано відповів Шариков, оглушений нападом зусібч.

— Я здогадуюся, — злобно червоніючи, вигукнув Пилип Пилипович.

— Ну, що ж. Ну, Швондер дав. Він не негідник... Щоб я розвивався...

— Я бачу, як ви розвиваєтеся після Каутського, — пожовтівши, верескнув Пилип Пилипович. Тут він люто натиснув на кнопку в стіні. — Сьогоднішній випадок чи не найкраще свідчення. Зіно!

— Зіно! — гукав Борменталь.

— Зіно! — кричав переляканий Шариков.

Зіна прибігла сполотніла.

— Зіно, там у приймальні... Вона в приймальні?

— У приймальні, — покірно відповів Шариков, — зелена, мов купорос.

— Зелена книжка...

— Ну, одразу палити, — розпачливо вигукнув Шариков, — вона казенна, з бібліотеки!

— «Переписка» називається, як його... Енгельса з цим дідьком... У грубу її!

Зіна полетіла.

— Я цього Швондера повісив би, чесне слово, на першому суку, — вигукнув Пилип Пилипович, з люттю впиваючись у крило індички, — сидить неймовірна погань у будинку — як чиряк. Мало того, що він пише всілякі безглузді пасквілі у газетах...

Шариков злісно й іронічно почав поглядати на професора. Пилип Пилипович своєю чергою скосяглянув на нього і замовк.

«Ох, нічого доброго у нас, здається, не вийде в квартирі», — раптом пророчо подумав Борменталь.

Зіна принесла на круглому тарелі підрум'янений зусібіч пиріг і кавник.

— Я його не їстиму, — одразу загрозовано-неприятно заявив Шариков.

— Ніхто вас не припрошає. Поводьтеся пристойно. Лікарю, прошу.

Обід скінчився у мовчанні.

Шариков витягнув із кишені зім'яту цигарку і задимів. Випивши кави, Пилип Пилипович поглянув на годинник, натиснув на репетитор, і він програв ніжно восьму з чвертю. Пилип Пилипович відкинувся за своїм звичаєм на готичну спинку і потягнувся за газетою на столику.

— Лікарю, прошу вас, поїдьте з ним до цирку. Тільки, заради Бога, подивіться в програмі — котів немає?

— І як таку наволоч до цирку пускають, — похмуро зауважив Шариков, хитаючи головою.

— Ну, хіба мало казна-кого туди допускають, — двозначно відгукнувся Пилип Пилипович, — що там у них?

— У Соломонського, — став вичитувати Борменталь, — чотири якісь... Юссемс і людина на мертвій точці*.

* Ідеться про гастролі повітряних гімнастів «Чотири Юссемс» і еквілібриста Етона, номер якого називався «Людина на мертвій точці», що відбувалися в Москві на початку 1925 року.

— Що за Юссемс? — з підозрою запитав Пилип Пилипович.

— Бог їх знає. Уперше це слово мені трапилось.

— Ну, тоді ліпше дивіться у Нікітіних. Необхідно, щоб усе було ясно.

— У Нікітіних... У Нікітіних... Гм... Слони і межа людської спритності.

— Так-с. Як ви щодо слонів, любий Шариков? — недовірливо запитав Пилип Пилипович.

Той образився.

— Що ж, я не розумію, чи що. Кіт — то інше. Слони — тварини потрібні, — відповів Шариков.

— Ну-с і чудово. Якщо потрібні, їдьте і подивіться на них. Івана Арнольдовича слухатися. І жодних розмов не зачинати там у буфеті! Іване Арнольдовичу, настійно прошу — пива Шарикову не пропонувати.

За десять хвилин Іван Арнольдович і Шариков, одягнений у кепку з качиним носом і в драпове пальто з піднятим коміром, подалися до цирку. У квартирі стихло. Пилип Пилипович перебував у своєму кабінеті. Він запалив лампу під важким зеленим ковпаком, від чого у величезному кабінеті стало дуже затишно, і почав міряти кроками кімнату. Довго і жарко світився кінчик сигари блідо-зеленим вогнем. Руки професор заклав до кишень брюк, і тяжка дума мучила його вчений із залисинами лоб. Він прицмокував, наспівував крізь зуби «До берегів священних Нілу...» і щось бурмотів. Зрештою відклав сигару в попільничку, підійшов до шафи, зробленої цілковито зі скла, і весь кабінет освітився трьома найсильнішими вогнями зі стелі. Із шафи, з третьої скляної полиці Пилип Пи-

липович вийняв вузьку банку і став, насупившись, розглядати її проти сяйва вогнів. У прозорій і пригуслій рідині плавав, не падаючи на дно, малий біленький клубочок, видобутий із надр Шарикового мозку.

Знизуючи плечима, кривлячи губи і хмикачи, Пилип Пилипович пожирав його очима, ніби в білому непотопному клубочку хотів розгледіти причину дивовижних подій, що перевернули догори дригом життя в пречістенській квартирі.

Цілком можливо, що вчена людина її і розгледіла. Принаймні, вдосталь надивившись на придаток мозку, професор сховав банку назад до шафи, замкнув її на ключ, ключ поклав у нагрудну кишеню, а сам вмотивувався на шкіряний диван, втиснувши голову в плечі і щонайглибше засунувши руки в кишені піджака. Він довго палив другу сигару, геть зжувавши її кінець, і зрештою за цілковитої самотності абсолютно зелений, як сивий Фауст, вигукнув:

— Йй-богу, я, здається, наважуся.

Ніхто йому не відповів на це. У квартирі припинилися всілякі звуки. В Обуховому провулку об одинадцятій годині, як відомо, рух затихає.

Коли-не-коли лунали віддалені кроки запізнілого перехожого, вони постукували десь за шторами і стихали. У кабінеті під пальцями Пилипа Пилиповича ніжно дзвенів репетитор в кишеньці... Професор із нетерпінням чекав повернення лікаря Борменталю і Шарикова з цирку.

Розділ 8

Невідомо, на що зважився Пилип Пилипович. Нічого особливого протягом наступного тижня він не робив і, цілком можливо, унаслідок його бездіяльності, квартирне життя переповнилося подіями.

Днів за шість опісля історії з водогоном і котом із Будкому до Шарикова прийшов молодик, який виявився жінкою, і вручив йому документи, які Шариков негайно поклав до кишені й одразу ж опісля цього покликав лікаря Борменталю.

— Борменталю!

— Ні, ви мене на ім'я й по батькові, будь ласка, називайте! — відгукнувся Борменталь, змінившись на обличчі.

Варто зауважити, що за ці шість днів хірург примудрився разів із вісім посваритися зі своїм вихованцем. Тож атмосфера в обуховських кімнатах була задушлива.

— Ну і мене називайте на ім'я й по батькові! — цілком слушно відказав Шариков.

— Ні! — заgrimів у дверях Пилип Пилипович. — На таке ім'я й по батькові в моїй квартирі я називати вас не дозволю. Якщо бажаєте, щоб вас перестали кликати фамільярно «Шариков», і я, і лікар Борменталь будемо називати вас «пан Шариков».

— Я не пан, панове всі в Парижі! — відгавкнувся Шариков.

— Швондерова робота! — кричав Пилип Пилипович. — Ну, гаразд, поквітаюсь я з цим негідником. У моїй квартирі, поки я в ній перебуваю, крім панів, не буде нікого! За інших обставин або я, або ви підете звідси і, найімовірніше, це будете ви. Сьогодні я розміщу в газетах оголошення і, повірте, я вам знайду кімнату.

— Авжеж, такий я дурень, щоб з'їхати звідси, — украй чітко відповів Шариков.

— Як? — запитав Пилип Пилипович і до того змінився на обличчі, що Борменталь підлетів до нього і ніжно й занепокоєно взяв за рукав.

— Ви, знаєте, не нахабнійте, мосьє Шариков! — підвищив голос Борменталь. Шариков відступив, витягнув із кишені три папірці: зелений, жовтий і білий і, тицяючи в них пальцями, мовив:

— Ось! Член житлового товариства, і площа мені належить однозначно в квартирі №5 у відповідального винаймача Преображенського в шістнадцять квадратних аршинів*, — Шариков подумав і додав слово, яке Борменталь машинально відзначив про себе, як нове: благоволіть.

Пилип Пилипович закусив губу і кризь неї необережно вимовив:

— Клянуся, що я цього Швондера зрештою застрелю.

Шариков украй уважно й гостро сприйняв ці слова, що було помітно по його очах.

— Пилипе Пилиповичу, vorsichtig**... — застережливо почав Борменталь.

* Давня східнослов'янська міра довжини, яка вживалася до запровадження метричної системи; дорівнює 0,711 м.

** Обережно (нім.).

— Ну, вже знаєте... Якщо вже таку підлість!.. — скрикнув Пилип Пилипович російською. — Майте на увазі, Шариков... Пане... Якщо ви дозволите собі ще одну нахабну витівку, я позбавлю вас обіду і взагалі харчування в моєму домі. Шістнадцять аршинів — це чудово, але ж я вас не зобов'язаний годувати за цим жаб'ячим папірцем!

Тут Шариков злякався і відкрив рот.

— Я без їжі лишатися не можу, — пробурмотів він, — де ж я харчуватимуся?

— Тоді поведіться пристойно! — в один голос заявили обидва ескулапи.

Шариков значно притих і того дня не завдав жодної шкоди нікому, за винятком самого себе: скориставшись нетривалою відсутністю Борменталья, він заволодів його бритвою і розпоров собі вилиці так, що Пилип Пилипович і лікар Борменталь накладали йому на порізи шви, від чого Шариков довго вив, заливаючись сльозами.

Наступної ночі в кабінеті професора в зеленій напівтемряві сиділи двоє — сам Пилип Пилипович і вірний, відданий йому Борменталь. У будинку вже спали. Пилип Пилипович був у своєму блакитному халаті й червоних туфлях, а Борменталь у сорочці й синіх підтяжках. Між лікарями на круглому столі поруч із пухким альбомом стояла пляшка коньяку, блюдечко з лимоном і скринька з сигарами. Учені, запахтівши димом усю кімнату, з запалом обговорювали останні події: цього вечора у кабінеті Пилипа Пилиповича Шариков присвоїв два червінці, що лежали під прес-пап'є, зник із квартири, повернувся пізно і геть п'яний. Цього замало. З ним приплентали дві невідомі особи, які галасували на

парадних сходах і виявили бажання ночувати в гостях у Шарикова. Подалися геть ці зазначені особи лише після того, як Федір, який був присутній при цій сцені в осінньому пальто, накинутому просто поверх білизни, зателефонував у 45-те відділення міліції. Особи хутко подалися геть, щойно Федір повісив трубку. Невідомо куди після зникнення осіб зникла малахітова попільничка з піддзеркальника в передпокої, а також боброва шапка Пилипа Пилиповича і його ж тростина, на якій золотою в'яззю було написано: «Дорогому і шановному Пилипу Пилиповичу вдячні ординатори в день...», далі йшла римська цифра XXV.

— Хто вони такі? — стискаючи кулаки, наступав Пилип Пилипович на Шарикова.

Той, хитаючись і прилипаючи до шуб, бурмотів щось таке, що особи йому невідомі, що вони не сучі сини якісь, а — хороші.

— Ото дивина!.. Вони ж обидва п'яні!.. І як же вони примудрилися? — дивувався Пилип Пилипович, позираючи на те місце в стійці, де колись містилася ювілейна пам'ятка.

— Специ, — пояснив Федір, із рублем в кишені подавшись спати.

Від двох червінців Шариков категорично відмахнувся і при цьому проказав щось нечітке, що ось, мовляв, він не один у квартирі.

— Ага, можливо, це лікар Борменталь свиснув червінці? — поцікавився Пилип Пилипович тихим, але за інтонацією страшним голосом.

Шариков хитнувся, широко розплющив зовсім каламутні маленькі очі і висловив припущення:

— А можливо, Зінька взяла...

— Що таке?.. — закричала Зіна, з'явившись у дверях, мов привид, долонею прикриваючи на грудях розстебнуту кофтинку. — Так як він...

Шия Пилипа Пилиповича налилася червоним кольором.

— Спокійно, Зіночко, — мовив він, простягаючи до неї руку, — не хвилюйся, ми все це з'ясуємо.

Зіна негайно заревіла, розпустивши губи, і долоня застрибала у неї на ключиці.

— Зіно, як вам не соромно? Хто ж може подумати? Фу, який сором! — заговорив Борменталь розгублено.

— Ну, Зіно, ти — дурепа, прости, Господи, — почав було Пилип Пилипович.

Але тут Зінин плач припинився сам собою, і всі замовкли. Шарикову стало зле. Стукнувшись головою об стіну, він видав звук — чи то «і», чи то «е» — на кшталт «eee»! Обличчя його сплотніло, і судомно заклацала щелепа.

— Відро йому, негідникові, з оглядової дати!

І всі забігали, доглядаючи за хворим Шариковим. Коли його відводили спати, він, похитуючись у руках Борменталья, дуже ніжно і мелодійно лаявся кепськими словами, вимовляючи їх украй складно.

Уся ця історія сталася близько першої години ночі, а нині була година третя по півночі, проте двоє в кабінеті не спали, збуджені коньяком із лимоном. Накурили вони так, що дим ледь рухався густими повільними площинами, навіть не коливаючись.

Лікар Борменталь, блідий, із рішучим поглядом, підняв чарчину з осиною талією.

— Пилипе Пилиповичу, — розчулено вигукнув він, — я ніколи не забуду, як я напівголодним сту-

дентом прийшов до вас і ви дали мені притулок при кафедрі. Повірте, Пилипе Пилиповичу, ви для мене набагато більше, ніж професор, учитель... Моя безмірна повага до вас... Дозвольте вас поцілувати, дорогий Пилипе Пилиповичу.

— Так, голубчику мій... — розгублено промимрив Пилип Пилипович і підвівся назустріч. Борменталь його обійняв і поцілував у пухнасті, сильно прокурені вуса.

— Їй-богу, Пилипе Пили...

— Так зворушили, так розчулили... Спасибі вам, — гомонів Пилип Пилипович, — голубчику, я іноді на вас кричу на операціях. Вибачте старечу гарячковість. По суті ж я такий самотній... «Від Севільї до Гренади...»

— Пилипе Пилиповичу, чи не соромно вам?.. — щиро вигукнув запальний Борменталь. — Якщо ви не хочете мене образити, не кажіть мені більше такого...

— Ну, спасибі вам... «До берегів священних Нілу...» Спасибі... І я вас полюбив як здібного лікаря.

— Пилипе Пилиповичу, я вам кажу!.. — пристрасно вигукнув Борменталь, зірвався з місця, щільніше причинив двері, що виходили в коридор і, повернувшись, продовжував пошепки. — Адже це — єдиний вихід. Я не смію вам, звісно, радити, проте, Пилипе Пилиповичу, погляньте на себе, ви геть замучились, адже так неможливо працювати!

— Абсолютно неможливо, — зітхнувши, підтвердив Пилип Пилипович.

— Отож-бо, це неприпустимо, — шепотів Борменталь, — того разу ви казали, що боїтеся за мене, якби ви знали, дорогий професоре, як ви мене цим

зачепили. Утім я ж не хлопчик і сам міркую, яким жахливим може бути цей жарт. Та на моє глибоке переконання, іншого виходу немає.

Пилип Пилипович підвівся, замахав на нього руками і вигукнув:

— І не спокушайте, геть і не кажіть, — професор заходив кімнатою, сколихнувши хвилі диму, — і не слухатиму. Розумієте, що вийде, якщо нас накриють. Адже словами «зважаючи на походження» ми з вами не відбудемося, попри нашу першу судимість. Хіба ми маємо відповідне походження, любий мій?

— Який там дідько! Батько був судовим слідчим у Вільно, — гірко відповів Борменталь, допиваючи коньяк.

— Ну, отож-бо, отож. Адже це погана спадковість. Прикрішого нічого й не вигадасш. Утім, винен, у мене ще гірше. Батько — кафедральний протоієрей. Мерсі. «Від Севільї до Гренади... У тихім сутінку ночей...» Ось, хай йому грець.

— Пилипе Пилиповичу, ви — величина світового значення, і через якогось — вибачте на слові — сучого сина... Та хіба вони можуть вас зачепити, даруйте!

— Тим паче, не погоджуся на це, — задумливо заперечив Пилип Пилипович, зупиняючись і озирваючись на скляну шафу.

— Та чому?

— Тому що ви ж не величина світового значення.

— Та де вже...

— Ну, отож-бо. А кидати колегу в разі катастрофи, а самому вискочити на світовому значенні, даруйте... Я — московський студент, а не Шариков.

Пилип Пилипович гордовито підняв плечі і став схожий на французького давнього короля.

— Пилипе Пилиповичу, ех... — гірко вигукнув Борменталь. — Тож як? Тепер ви будете чекати, доки вдасться з цього хулігана зробити людину?

Пилип Пилипович жестом руки зупинив його, налив собі коньяку, сьорбнув, посмоктав лимон і заговорив:

— Іване Арнольдовичу, як на вас, я розумію бодай щось в анатомії і фізіології, ну, скажімо, людського мозкового апарату? Як ви гадаєте?

— Пилипе Пилиповичу, та що ви запитуете! — украй емоційно відповів Борменталь і розвів руки.

— Ну, гаразд. Без удаваної скромності. Я теж вважаю, що в цьому я не остання людина в Москві.

— А я вважаю, що ви — перший не лише в Москві, а й у Лондоні і в Оксфорді! — нестримно перебив Борменталь.

— Ну, гаразд, хай буде так. Так от, майбутній професоре Борменталь: це нікому не вдасться. Крапка. Можете і не запитувати. Так і зробить посилення на мене, скажіть, Преображенський сказав. *Finita*. Клим! — раптом піднесено вигукнув Пилип Пилипович, і шафа відповіла йому дзвоном. — Клим, — повторив він. — Ось що, Борменталю, ви перший учень моєї школи і, крім того, мій друг, як я сьогодні переконався. Тож ось вам, як другу, повідомлю по секрету, — звісно, я знаю, ви не станете соромити мене — старий осел Преображенський нарвався на цій операції, мов третьокурсник. Щоправда, відкриття вийшло, ви самі знаєте — яке, — тут Пилип Пилипович гірко вказав обома руками на віконну фіранку, очевидно, натякаючи на Мо-

скву, — та лишень майте на увазі, Іване Арнольдовичу, єдиним результатом цього відкриття стане те, що всі ми тепер будемо мати цього Шарикова ось де — тут, — і Преображенський поплескав себе по крутій і схильній до паралічу шиї, — будьте спокійні! Якби хтось, — пристрасно продовжував Пилип Пилипович, — поклав мене тут і відшмагав, я — клянуся — заплатив би червінців зо п'ять! «Від Севільї до Гренади...» Хай мені грець... Адже я п'ять років сидів, виколупував придатки з мізків... Ви знаєте, яку я роботу виконав — розумом не збагнути. І ось тепер, запитую — навіщо? Щоб однієї погожої днини наймилішого пса перетворити на таку мерзоту, що волосся дибки стає.

— Щось незбагненне.

— Цілком з вами згоден. Ось, лікарю, що виходить, коли дослідник замість того, щоб рухатися паралельно і навпомацки з природою, форсує питання і піднімає завісу: на, отримуй Шарикова і їж його з кашею.

— Пилипе Пилиповичу, а якби мозок Спінози?

— Так! — гаркнув Пилип Пилипович. — Так! Якщо тільки злощасний пес не помре у мене під ножем, а ви бачили — якого рівня ця операція. Одним словом, я — Пилип Преображенський, нічого складнішого за своє життя не робив. Можна прищепити гіпофіз Спінози або ще якогось проїдисвіта і зробити з собаки щонайвищу [істоту]. Та на біса? — запитую. Поясніть мені, будь ласка, навіщо потрібно штучно фабрикувати Спіноз, коли будь-яка баба може його народити будь-коли. Адже народила ж у Холмогорах мадам Ломоносова цю свою знаменитість. Лікарю, людство саме піклу-

ється про це і в еволюційному порядку щороку, настійно виокремлюючи з маси всіляку мерзоту, створює десятками видатних геніїв, які є окрасою земної кулі. Тепер вам зрозуміло, лікарю, чому я спаплюжив ваш висновок в історії шариковської хвороби. Моє відкриття, дідько би ним вдавився, з яким ви носитеся, вартує рівно один ламаний гріш... Так, не сперечайтесь, Іване Арнольдовичу, адже я вже збагнув. Я ж ніколи не кажу абищо, ви це добре знаєте. Теоретично це цікаво. Ну, гаразд! Фізіологи будуть у захваті. Москва біснується... Ну, а практично що? Хто тепер перед вами? — Преображенський вказав пальцем у бік оглядової, де спочивав Шариков.

— Винятковий пройдисвіт.

— Але хто він? — Клим, Клим! — вигукнув професор. — Клим Чугункін (Борменталь роззявив рот) — ось хто: дві судимості, алкоголізм, «все поділити», шапка і два червінці пропали (тут Пилип Пилипович згадав ювілейну тростину і почервонів), — хам і свиня... Ну, цю тростину я знайду. Одним словом, гіпофіз — закрита камера, яка вказує конкретну людську особу. Конкретну! «Від Севільї до Гренади...» — люто поводячи очима, кричав Пилип Пилипович, — а не загальнолюдську. Це — в мініатюрі — сам мозок. І мені він абсолютно не потрібен, ну його до всіх свиней. Я дбав геть про інше, про євгеніку, про поліпшення людської породи. І ось на омолодження нарвався. Невже ви гадаєте, що через гроші досліджую це? Адже я все-таки вчений.

— Ви великий вчений, ось що! — мовив Борменталь, ковтаючи коньяк. Очі його налилися кров'ю.

— Я хотів зробити маленький дослід, після того, як два роки тому вперше отримав із гіпофіза витяжку статевого гормону. І що натомість вийшло? Боже ти мій! Цих гормонів у гіпофізі, о Господи... Лікарю, переді мною — тупа безнадія, я, клянуся, заплутався.

Борменталь раптом засукав рукава і сказав, скосивши очі до носа:

— Тоді ось що, дорогий учителю, якщо ви не бажаєте, я сам на свій ризик нагодую його миш'яком. Біс його бери, що тато судовий слідчий. Адже зрештою — це ваша власна експериментальна істота.

Пилип Пилипович згас, обм'як, завалився в крісло і мовив:

— Ні, я не дозволю вам цього, милий хлопчику. Мені шістдесят років, я вам можу давати поради. На злочин не йдіть ніколи, проти кого це не чинилося б. Доживемо до старості з чистими руками.

— Та що ви, Пилипе Пилиповичу, та якщо його ще обробить цей Швондер, що ж із нього буде?! Боже мій, я тільки тепер починаю розуміти, що може вийти з цього Шарикова!

— Ага! Тепер зрозуміли? А я зрозумів за десять днів опісля операції. Тож так, Швондер і є найголовніший дурень. Він не розуміє, що Шариков для нього ще гірша небезпека, ніж для мене. Ну, зараз він усіляко намагається нацькувати його на мене, не розуміючи, що якщо хтось своєю чергою нацькує Шарикова на самого Швондера, то від нього залишаться тільки ріжки і ніжки.

— Ще б пак! Одні коти чого варті! Людина із собачим серцем.

— О ні, ні, — протяжно відповів Пилип Пилипович, — ви, лікарю, робите найбільшу помилку, заради усього святого не обмовляйте пса. Коти — це тимчасово... Це питання дисципліни і двох-трьох тижнів. Запевняю вас. Ще якийсь місяць, і він припинить на них кидатися.

— А чому не зараз?

— Іване Арнольдовичу, це елементарно... Що ви таке запитуєте, адже гіпофіз не повисне в повітрі. Адже він все-таки прищеплений на псячий мозок, дайте ж йому прижитися. Нині Шариков проявляє дрібні залишки собачого, і зрозумійте, що коти — це найкраще з усього, що він робить. Зрозумійте, весь жах у тому, що в нього вже не псяче, а саме людське серце. І найпаршивіше з усіх, які лишень існують у природі!

Геть знервований Борменталь стиснув сильні худі руки в кулаки, повів плечима і твердо мовив:

— Гаразд. Я його вб'ю!

— Забороняю це! — категорично відповів Пилип Пилипович.

— Та помилуйте...

Пилип Пилипович раптом насторожився, підняв палець.

— Стривайте-но... Мені кроки почулися.

Обидва прислухалися, та в коридорі було тихо.

— Здалося, — мовив Пилип Пилипович і з жаром заговорив німецькою. У його словах кілька разів звучало російське слово «кримінал».

— Хвилиночку, — раптом насторожився Борменталь і ступив до дверей. Кроки чулися виразно і наблизилися до кабінету. Крім того, бубонів голос.

Борменталь відчинив двері й відскочив геть здивований. Абсолютно вражений Пилип Пилипович застиг у кріслі.

В освітленому чотирикутнику коридору постала в одній нічній сорочці Одарка Петрівна з войовниче палаючим обличчям. І лікаря, і професора засліпив надмір мощного і, як зі страху здалося обом, цілковито голого тіла. У могутніх руках Одарка Петрівна тягла щось, і це «щось», упираючись, сідало на заді його невеликі волохаті ноги запліталися на паркеті. «Щось», звісно, виявилось Шариковим, абсолютно розгубленим, усе ще нетверезим, розкуйовдженим і в самісінькій сорочці.

Одарка Петрівна, велична й оголена, трусонула Шарикова, мов мішок із картоплею, і сказала:

— Ви лишень помилуйте, пане професоре, нашим візитером Телеграфом Телеграфовичем. Я заміжня була, а Зіна — незаймана дівчина. Добре, що я прокинулася.

Закінчивши цю промову, Одарка Петрівна засоромилася, скрикнула, прикрила груди руками і подалася геть.

— Одарко Петрівно, даруйте заради всього святого, — отямившись, вигукнув їй услід почервонілий Пилип Пилипович.

Борменталь засукав вище рукава сорочки і рушив до Шарикова.

Пилип Пилипович зазирнув йому в очі й жахнувся.

— Що ви, лікарю! Я забороняю...

Борменталь правою рукою взяв Шарикова за комір і трусонув його так, що полотно на сорочці спереду тріснуло.

Пилип Пилипович кинувся навперейми і став видирати миршавого Шарикова з чіпких хірургічних рук.

— Ви не маєте права битися! — напівзадушений кричав Шариков, сідаючи на підлогу і тверезіючи.

— Лікарю! — волав Пилип Пилипович.

Борменталь, трохи отямившись, випустив Шарикова, після чого той одразу ж запхикав.

— Ну, гаразд, — прошипів Борменталь, — почекаємо до ранку. Я йому влаштую бенефіс, коли він протверезиться.

Тут він схопив Шарикова попід пахви і поволік його в приймальню спати.

При цьому Шариков зробив спробу брикатися, та ноги його не слухали.

Пилип Пилипович розчепірів ноги, аж блакитні поли халата розійшлися, звів руки й очі до лампи на стелі в коридорі й мовив:

— Ну-ну...

Розділ 9

Бенефіс Шарикова, як обіцяв лікар Борменталь, наступного ранку, втім, не відбувся з тієї причини, що Поліграф Поліграфович зник із дому. Борменталь ошаленів з відчаю і назвав себе ослом за те, що не сховав ключ від вхідних дверей, також кричав, що це не можна пробачити, і насамкінець побажав, щоб Шариков потрапив під автобус. Пилип Пилипович сидів у кабінеті, запустивши пальці в волосся, і казав:

— Уявляю, що зчиниться на вулиці.. Уявл-я-ю. «Від Севільї до Гренади», Боже мій.

— Він у Будкомі ще може бути, — шаленів Борменталь і кудись бігав.

У Будкомі він посварився з головою Швондером так, що той сів писати заяву в Народний суд Хамовницького району і при цьому кричав, що він не сторож вихованця професора Преображенського, тим паче, що цей вихованець Поліграф не так давно, як учора, виявився пройдисвітом, взявши в Будкому 7 рублів нібито на купівлю підручників у кооперативі.

Федір, який заробив на цій справі три рублі, обшукав увесь будинок зверху донизу. Ніде жодних слідів Шарикова не було.

З'ясувалося лише одне — що Поліграф відбув на світанку в кепці, у шарфі й пальто, захопивши з собою пляшку горобинової з буфета, рукавички доктора Борменталю і всі свої документи. Одарка

Петрівна і Зіна, не приховуючи, висловили свою бурхливу радість і сподівання, що Шариков більше не повернеться. В Одарки Петрівни Шариков напередодні позичив три рублі п'ятдесят копійок.

— Так вам і треба! — гарчав Пилип Пилипович, розмахуючи кулаками. Цілий день дзеленчав телефон, дзеленчав телефон і наступного дня. Лікарі приймали незвичайну кількість пацієнтів, а на третій день у кабінеті невідворотно постало питання про те, що потрібно повідомити в міліцію, яка зобов'язана розшукати Шарикова в московському болоті.

І щойно було сказано слово «міліція», як побожну тишу Обухова провулка прорізав гавкіт вантажівки, і вікна в будинку здригнулися. Потім настирно пролунав дзвінок, і Поліграф Поліграфович увійшов із надзвичайною гідністю, у непорушному мовчанні зняв кепку, пальто повісив на роги і постав у новому вигляді. На ньому була шкіряна куртка з чужого плеча, шкіряні ж потерті штани й англійські високі чоботи зі шнурівкою до колін. Неймовірний запах котів одразу ж заповнив увесь передпокій. Преображенський і Борменталь мов за командою схрестили руки на грудях, сперлись об одвірок й очікували перших повідомлень від Поліграфа Поліграфовича. Він пригладив жорстке волосся, кашлянув і озирнувся так, що видно було: збентеження Поліграф бажає приховати за безцеремонністю.

— Я, Пилипе Пилиповичу, — почав він нарешті говорити, — на посаду вступив.

Обидва лікарі видали невизначений сухий звук горлом і ворухнулися.

Преображенський схаменувся перший, простягнув руку і мовив:

— Папірець дайте.

Було надруковано: «Пред'явник цього товариш Поліграф Поліграфович Шариков дійсно є завідувачем підвідділу очищення міста Москви від бродячих тварин (котів тощо) у відділі МКГ».

— Так, — важко мовив Пилип Пилипович, — хто ж вас влаштував? Ах, утім я і сам здогадуюся.

— Ну так, Швондер, — відповів Шариков.

— Дозвольте вас запитати — чому від вас так огидно тхне?

Шариков занепокоєно понюхав куртку.

— Ну, що ж, тхне... Відомо: за фахом. Вчора котів душили, душили...

Пилип Пилипович здригнувся і подивився на Борменталья. Очі у того нагадували два чорні дула, спрямовані впритул на Шарикова. Без жодних передмов він рушив до Шарикова, легко й упевнено взяв його за горлянку.

— Караул! — пискнув Шариков, полотніючи.

— Лікарю!

— Нічого не дозволю собі поганого, Пилипе Пилиповичу, не хвилюйтеся, — залізним голосом відгукнувся Борменталь і заволав: — Зіно й Одарко Петрівно!

Ті з'явилися в передпокої.

— Ну, повторюйте, — сказав Борменталь і трохи притиснув горло Шарикова до шуби, — пробачте мені...

— Ну добре, повторюю, — сиплим голосом відповів абсолютно вражений Шариков, раптом набрав повітря, сіпнувся і спробував крикнути «ка-

раул», але крик не вийшов, і голова його зовсім поринула в шубу.

— Лікарю, благаю вас.

Шариков закивав головою, даючи знати, що він підкоряється і буде повторювати.

— ...Пробачте мені, вельмишановна Одарко Петрівно і Зінаїдо..?

— Прокопівно, — прошепотіла злякано Зіна.

— Уф, Прокопівно... — говорив, хапаючи повітря, захриплий Шариков, — ...що я дозволив собі...

— Собі мерзенну витівку вночі в стані сп'яніння.

— Сп'яніння...

— Ніколи більше не буду...

— Не бу...

— Пустіть, пустіть його, Іване Арнольдовичу, — одночасно просили обидві жінки, — ви його задушите.

Борменталь випустив Шарикова на свободу і сказав:

— Вантажівка вас чекає?

— Ні, — шанобливо відповів Поліграф, — вона щойно мене привезла.

— Зіно, відпустіть машину. Тепер майте на увазі ось що: ви знову повернулися в квартиру Пилипа Пилиповича?

— Куди ж мені ще? — несміливо відповів Шариков, блукаючи очима.

— Дуже добре. Бути тихіше води, ніжче трави. Інакше за кожную потворну витівку будете мати справу зі мною. Зрозуміло?

— Зрозуміло, — відповів Шариков.

Пилип Пилипович протягом усього часу насильства над Шариковим зберігав мовчання.

Якось жалюгідно він зіщулювся при одвірку і гриз ніготь, потупивши очі в паркет. Потім раптом підняв їх на Шарикова і запитав глухо й машинально:

— Що ж ви робите з цими... з убитими котами?

— На польти підуть, — відповів Шариков, — із них білок робитимуть* на робочий кредит**.

Опісля в квартирі запанувала тиша, що тривала дві доби. Поліграф Поліграфович вранці їхав на вантажівці, з'являвся ввечері, тихо обідав у компанії Пилипа Пилиповича і Борменталья.

Незважаючи на те, що Борменталь і Шариков спали в одній кімнаті — приймальні, вони не розмовляли один з одним, тож Борменталь знувдився перший.

Днів за два в квартирі з'явилася худенька дівчина — з підмальованими очима панянка в кремових панчішках і дуже зніяковіла, побачивши пишноти квартири. У потертому пальтечку вона йшла слідом за Шариковим і в передпокої зіткнулася з професором.

* У тогочасній Москві були надзвичайно популярні шуби з білячого хутра. Подейкують, що таке «польто» (пальто) з фальшивою білкою пощастило купити і самому Михайлу Булгакову. Уже за кілька місяців шуба розлізлася по всіх швах, комір тріснув у кількох місцях, а горезвісна білка облісіла. Тож невідомо, чи знав Булгаков напевно про котяче походження своєї «польтяної білки», однак він мав усі підстави таке припустити.

** Ідеться про поширену у другій половині 1920-х років практику: торговельні заклади продавали робочим і службовцям товари з розстрочкою платежу за умови надання гарантій підприємствами або установами, де працювали покупці.

Той оторопілий зупинився, примружився і запитав:

— Дозвольте поцікавитися?

— Я з нею розписуюся, це — наша друкарка, житиме зі мною. Борменталья треба буде виселити з приймальні. У нього своя квартира є, — вкрай неприємно і похмуро пояснив Шариков.

Пилип Пилипович покліпав очима, подумав, дивлячись на почервонілу панночку, і дуже ввічливо запросив її.

— Я вас попрошу на хвилиночку до мене в кабінет.

— І я з нею піду, — швидко і підозріло мовив Шариков.

І тут моментально як з-під землі виринув Борменталь.

— Вибачте, — сказав він, — професор порозмовляє з дамою, а ми вже з вами побудемо тут.

— Я не хочу, — злобно відгукнувся Шариков, намагаючись податися слідом за панянкою, яка згорала від сорому, і Пилипом Пилиповичем.

— Ні, вибачте, — Борменталь узяв Шарикова за кисть руки, і вони попрямували в оглядову.

Хвилин п'ять з кабінету нічого не чулося, а потім раптом глухо долинули ридання панянки.

Пилип Пилипович стояв біля столу, а панночка плакала в брудну мереживну хустинку.

— Він сказав, негідник, що зранений у боях, — ридала панянка.

— Бреше, — непохитно відповів Пилип Пилипович. Він похитав головою і продовжував. — Мені вас щиро шкода, та не можна ж так із першим-ліпшим лише через службове становище... Дитинко,

адже це неподобство. Ось що... — він відкрив шухляду письмового столу і вийняв три папірці по три червінці.

— Я отруюся, — плакала панянка, — в ідальні солонина щодня... І погрожує... Каже, що він червоний командир... Зі мною, каже, будеш жити в розкішній квартирі... Щодня аванс... Психіка у мене добра, каже, я тільки котів ненавиджу... Він у мене каблучку на пам'ять узяв...

— Ну, ну, ну, психіка добра... «Від Севільї до Гренади», — бурмотів Пилип Пилипович, — потрібно перетерпіти — ви ще така молода...

— Невже в цім самім підворітті?

— Ну, беріть гроші, коли позичають, — гаркнув Пилип Пилипович.

Потім урочисто відкрилися двері, і Борменталь на запрошення Пилипа Пилиповича ввів Шарикова. Той бігав очима, і шерсть на голові у нього височіла, як щітка.

— Негідник, — вимовила дівчина, виблискуючи заплаканими розмазаними очима і смугастим напудреним носом.

— Чому у вас шрам на лобі? Спробуйте пояснити цій панянці, — вкрадливо запитав Пилип Пилипович.

Шариков зіграв ва-банк:

— Я на колчаківських фронтах поранений, — прогарчав він.

Панянка підвелася і з голосним плачем вийшла.

— Припиніть! — крикнув услід Пилип Пилипович. — Стривайте, каблучку дозвольте, — сказав він, звертаючись до Шарикова.

Той покійрно зняв з пальця дуту каблучку зі смарагдом.

— Ну, гаразд, — раптом злісно сказав він, — матимеш ти у мене. Завтра я тобі влаштую скорочення штату.

— Не бійтеся його, — крикнув услід Борменталь, — я йому не дозволю нічого зробити. — Він повернувся і подивився на Шарикова так, що той позадкував і вдарився потилицею об шафу.

— Як її прізвище? — запитав у нього Борменталь. — Прізвище! — заревів він і раптом став дикий і страшний.

— Васнецова, — відповів Шариков, шукаючи очима, як би втекти.

— Щодня, — взявшись за лацкан шариковської куртки, вимовив Борменталь, — сам особисто буду перевіряти — чи не скоротили громадянку Васнецову. І якщо ви лишень... Дізнаюся, що скоротили, я вас... Власними руками одразу ж пристрелю. Стережіться, Шариков, — кажу російською мовою!

Шариков, не відриваючись, дивився на Борменталів ніс.

— У самих револьвери знайдуться... — пробурмотів Поліграф, але дуже мляво і раптом, приловчившись, бризнув у двері.

— Стережіться! — долинув йому навздогін Борменталів крик.

Ніч і половину наступного дня висіла, як хмара перед грозою, тиша.

Усі мовчали. Та наступного дня, коли Поліграф Поліграфович, якого вранці кольнуло погане передчуття, похмурий поїхав на вантажівці до місця

служби, професор Преображенський в абсолютно невизначену годину прийняв одного зі своїх колишніх пацієнтів, товстого і рослого чоловіка у військовій формі.

Той наполегливо домагався побачення і домігся. Увійшовши до кабінету, він чемно клацнув підборами до професора.

— У вас, голубчику, біль поновився? — запитав змарнілий Пилип Пилипович, — сідайте, будь ласка.

— Мерсі. Ні, пане професор, — відповів гість, ставлячи шолом на край столу, я вам дуже вдячний... Гм... Я приїхав до вас в іншій справі, Пилипе Пилиповичу... З великою повагою... Гм... Попередити. Цілковита нісенітниця. Просто він пройдисвіт... — Пацієнт поліз у портфель і вийняв папірець, — добре, що безпосередньо мені доповіли...

Пилип Пилипович осідлав пенсне ніс поверх окулярів і взявся читати.

Він довго бурмотів про себе, міняючись на обличчі щосекунди. «...А також погрожуючи вбити голову Будкому товариша Швондера, з чого випливає, що зберігає вогнепальну зброю. І виголошує контрреволюційні промови, навіть Енгельса наказав своїй соціалприслужниці Зінаїді Прокопівні Буніній спалити в грубці, як явний меншовик зі своїм асистентом Борменталем Іваном Арнольдовичем, який потай, непрописаний, мешкає у нього в квартирі. Підпис завідувача підвідділом очищення П. П. Шарикова — засвідчую. Голова Будинкового комітету Швондер, секретар Пеструхін».

— Ви дозволите мені це залишити у себе? — запитав Пилип Пилипович, укриваючись плямами. — Чи, даруйте, можливо, це вам потрібно, щоб дати законний хід справі?

— Вибачте, пане професор, — дуже образився пацієнт, і роздув ніздрі, — ви дійсно вкрай зневажливо ставитеся до нас. Я... — і тут він став надуватися, мов індик.

— Ну, даруйте, даруйте, голубчику! — пробурмотів Пилип Пилипович. — Вибачте, я справді не хотів вас образити. Голубчику, не тримайте серця, він мене так засмикав...

— Ще б пак, — абсолютно пом'якшав пацієнт, — але ж яка воно погань! Цікаво було б глянути на нього. У Москві навіть легенди якісь про вас розповідають...

Пилип Пилипович лишень відчайдушно махнув рукою. Тут пацієнт розгледів, що професор згорбився і навіть ніби посивів за останній час.

* * *

Злочин достиг і впав, мов камінь, як це зазвичай і буває. З важкістю на серці повернувся у вантажівці Поліграф Поліграфович. Голос Пилипа Пилиповича запросив його в оглядову. Здивований Шариков прийшов і з неясним страхом глипнув на Борменталля, а потім на Пилипа Пилиповича. Хмара ходила навколо асистента, і ліва його рука з цигаркою трохи здригалася на блискучій ручці акушерського крісла.

Пилип Пилипович із дуже зловісним спокоем мовив:

— Наразі заберіть речі: брюки, пальто, все, що вам потрібно, — і геть із квартири!

— Як це так? — щиро здивувався Шариков.

— Геть із квартири — сьогодні, — монотонно повторив Пилип Пилипович, мружачись на свої нігті.

Якийсь нечистий дух вселився в Поліграфа Поліграфовича; очевидно, загибель вже чатувала на нього, а її дата стояла за плечима. Він сам кинувся в обійми неминучого і гавкнув злобно й уривчасто:

— Та що ж воно коїться! Та хіба я управи не знайду на вас, чи що? Я на 16 аршинах тут сиджу і сидітиму.

— Забирайтеся з квартири, — пригнічено шепнув Пилип Пилипович.

Шариков сам запросив свою смерть. Він підняв ліву руку і показав Пилипу Пилиповичу подряпану з нестерпним котячим запахом дулю. А потім правою рукою вийняв із кишені револьвер і націлився на небезпечного Борменталю. Цигарка Борменталю впала, мов зірка, що зронилася з неба, а за кілька секунд Пилип Пилипович, стрибаючи по битому склу, нажаханий метався від шафи до кушетки. На ній розпростертий і з хрипом лежав завідувач підвідділу очищення, а на груди йому навалився хірург Борменталь і душив його біленькою малою подушечкою.

За кілька хвилин лікар Борменталь із не своїм обличчям пройшов на парадні двері і поруч із кнопкою дзвінка причепив записку:

«З огляду на нездужання професора прийому сьогодні не буде. Прохання не турбувати дзвінками».

Епілог

Ніч у ніч за десять днів опісля бойовища в оглядовій у квартирі професора Преображенського, що в Обуховому провулку, вдарив різкий дзвінок.

— Кримінальна міліція і слідчий. Відчиніть двері.

Забігали кроки, зацокотіли, почали входити, і в осяяній світлом вітальні з заново засксленими шафами стовпилася маса народу. Двоє в міліцейській формі, один у чорному пальто, з портфелем, злорадний і блідий голова Швондер, юнак-жінка, швейцар Федір, Зіна, Одарка Петрівна і напіводягнений Борменталь, який сором'язливо прикривав горло без краватки.

Двері з кабінету випустили Пилипа Пилиповича. Він вийшов у відомому всім блакитному халаті, й наразі всі могли переконатися одразу ж, що Пилип Пилипович за останній тиждень доволі погладшав. Колишній владний і енергійний Пилип Пилипович, сповнений гідності, постав перед нічними відвідувачами і перепросив, що він у халаті.

— Не переймайтеся, професоре, — дуже ніяково озвався чоловік у штатському, потім він зам'явся і заговорив. — Дуже неприємно. У нас є ордер на обшук у вашій квартирі і... — чоловік зиркнув на вуса Пилипа Пилиповича і докінчив, — і арешт, залежно від результату.

Пилип Пилипович примружився і запитав:

— А за яким звинуваченням, смію запитати, і кого?

Чоловік почував щоку і став читати з папірців із портфеля.

— За звинуваченням Преображенського, Борменталья, Зінаїди Буніної і Одарки Іванової в убивстві завідувача підвідділом очищення МКГ Поліграфа Поліграфовича Шарикова.

Ридання Зіни наклалися на кінець його слів.

— Геть нічогісінько не розумію, — відповів Пилип Пилипович, по-королівськи знизавши плечима, — якого такого Шарикова? Ах, перепрошую, цього мого пса... Якого я оперував?

— Вибачте, професоре, не пса, а коли він уже був людиною. Ось у чому річ.

— Тобто він говорив? — запитав Пилип Пилипович. — Це ще не означає бути людиною. Утім це не важливо. Шарик і зараз існує, і ніхто його не вбивав.

— Пане професоре, — доволі здивовано заговорив чорний чоловік і звів брови, — тож його доведеться пред'явити. Десятий день, як пропав, а сигнали, даруйте, дуже погані.

— Лікарю Борменталь, дуже прошу, пред'явіть Шарика слідчому, — наказав Пилип Пилипович, заволодівши ордером.

Лікар Борменталь, криво посміхнувшись, вийшов.

Коли він повернувся і посвистів, за ним із дверей кабінету вискочив пес трохи дивний на вигляд. Місцями він був лисий, місцями на ньому відростала шерсть. Вийшов він, як учений циркач, на задніх лапах, потім опустився на всі чотири й роззирнувся. Гробове мовчання застигло у вітальні, мов желе.

Кошмарного виду пес із багряним шрамом на лобі знову підвівся на задні лапи і, посміхнувшись, сів у крісло.

Другий міліціонер раптом перехрестився розмашистим хрестом і, відступивши, одразу віддав Зіні обидві ноги.

Чоловік у чорному, не закриваючи рота, нарешті вимовив:

— Та як же, дозвольте?.. Він служив в очищенні...

— Я його туди не призначав, — відповів Пилип Пилипович, — йому пан Швондер дав рекомендацію, якщо я не помиляюся.

— Я нічого не розумію, — розгублено сказав чорний і звернувся до першого міліціонера. — Це він?

— Він, — беззвучно відповів міліціонер. — Справжнісінький він.

— Точно він, — почувся голос Федора, — лише, сволота, знову обріс.

— Він же говорив... Кхе... Кхе...

— І зараз ще говорить, щоправда, все менше і менше, тож користуйтеся нагодою, а то він скоро геть замовкне.

— Але чому? — тихо запитав чоловік у чорному.

Пилип Пилипович знизав плечима.

— Наука ще не знає способів перетворювати звірів на людей. Ось я спробував, та лише на короткий час, як бачите. Потеревенів і почав повертатися до первісного вигляду. Атавізм.

— Непристойні слова не казати, — раптом гаркнув пес із крісла й підвівся.

Чорний чоловік умить сплотнів, випустив із рук портфель і похитнувся, та міліціонер підхопив його збоку, а Федір ззаду. Усі заметушилися, і в гаморі найвиразніше пролунали три фрази:

Пилипа Пилиповича:

— Валер'янки. Він зомлів.

Лікаря Борменталя:

— Швондера я власноруч спущу зі сходів, якщо він ще раз з'явиться в квартирі професора Преображенського.

І Швондера:

— Прошу зазначити ці слова в протоколі.

* * *

Сірі гармоніки труб гріли. Фіранки приховали густу пречістенську ніч з її самотньою зіркою. Вища істота, поважний псів благодійник сидів у кріслі, а пес Шарик, прихилившись, лежав на килимі обабіч шкіряного дивана. Через березневий туман вранці пес страждав від головного болю, що мучив його кільцем по шву на голові. А до вечора той біль від тепла минав. І одразу ж легшало, легшало, і думки в голові у пса текли складні й теплі.

«Так пощастило мені, так поталанило, — думав він, куняючи, — просто неймовірно поталанило. Зачепився я в цій квартирі. Непереборну певність маю, що з моїм походженням щось не до ладу. Тут не без водолаза. Шльондра була моя бабця, царство їй небесне, бабці. Щоправда, голову всю пошматували чомусь, та це до весілля загоїться. Нам на це нічого дивитися».

* * *

Здалеку долинали бряжчання склянок. Кусонутий прибирав у шафах оглядового кабінету.

Сивий же чарівник сидів і муликав:

— «До берегів священних Нілу...»

Пес бачив страшні речі. Руки в слизьких рукавичках поважна людина занурювала в посудину, діставала мізки, — завзятий чоловік, наполегливий, усе чогось домагався, різав, розглядав, мружився і співав:

— «До берегів священних Нілу...»

Січень—березень 1925 р.

Москва

Переклад здійснено за виданням:

Булгаков М. А. Избр. произв.: В 2 т. Т. 1 / Сост., предис., коммент. Л. М. Яновской. — К.: Дніпро, 1989. — 766. — С. 454–545.

Текст повісті «Собаче серце» у зазначеному виданні друкується за оригіналом — останнім виправленим автором машинописом (Відділ рукописів Російської державної бібліотеки (колишня Державна бібліотека імені В. Леніна, м. Москва), фонд 9, к. 3, од. 214), звіреним із попередніми редакціями, що збереглися (Відділ рукописів РДБ, фонд 652, к. 1, од. 15 і 16).

Михайло Булгаков

СОБАЧЕ СЕРЦЕ

Підписано до друку 24.07.2019. Формат 84×108¹/₃₂.
Гарнітура «Jornal». Друк офсетний.
Тираж 1000 прим. Обл. вид. арк 4,2.

Надруковано в Україні видавництвом «Форс Україна»
у ПП «Юнісофт»
61036, м. Харків, вул. Морозова, 13 б
www.unisoft.ua **UNISOFT**
Свідоцтво ДК №5747 від 06.11.2017 р.
Замовлення № 483/07

ТОВ «Форс Україна», 04073, м. Київ, пр-т Степана Бандери, 9
Тел. (044) 290 99 44,
Інтернет-магазин www.book24.ua
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів
і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 5433
від 08.08.2017 р.

Висновок державної санітарно-епідеміологічної експертизи
№ 602-123-20-1/6255 від 23.12.2016
Серія видань книжкових «Дитяче читання»

Всі права захищені, жодна частина цього видання не може бути відтворена, збережена в пошуковій системі або передана в будь-якій формі і будь-якими засобами: електронними, механічними, фотокопіювальними чи іншими — без попереднього письмового дозволу власника авторських прав.

Це історія пса, якого завдяки експерименту перетворили на людину. Проте наслідки такого перетворення трагічні. У повісті «Собаче серце» до найдрібніших деталей відтворено картину сучасного письменнику життя, утім книга в жодному разі не стає документальним портретом епохи, натомість перед нами постає гротескний образ тогочасної дійсності.

Повість є довершеним взірцем сатиричної фантастики. Михайло Булгаков написав її 1925 року, але через цензуру її було заборонено до друку, тож повість так і не побачила світ за життя письменника. Уперше повість вийшла 1968 року в Лондоні, а в СРСР — аж 1987. І лише за понад 30 років опісля першої публікації на пострадянському просторі з'явився переклад українською мовою.

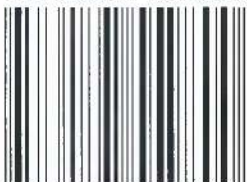

Б

BOOKCHEF
формує особистість

www.bookchef.com.ua

ISBN 978-617-7559-80-0

9 786177 559800 >

Fb Instagram /bookchefua